

EL FRACÀS DE LA SEGONA REPÚBLICA. ANÀLISI DES D'UNA PERSPECTIVA LOCAL

Autor: Sergi Capdevila Piñol

Tutor: Marc Macià Farré

Grau en Història

Curs 2020-2021

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	5
1. ORIGENS DEL PENSAMENT REPUBLICÀ.....	8
2. REPUBLICANISME I CONTEXT HISTÒRIC FINS A LA SEGONA REPÚBLICA	8
3. LA PROCLAMACIÓ DE LA SEGONA REPÚBLICA.....	13
4. ANÀLISI DE LES ELECCIONS DEL 12 D'ABRIL A CATALUNYA DES D'UN ÀMBIT LOCAL.....	17
4.1. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA	17
4.2. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE BARCELONA	20
4.3. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE GIRONA	20
4.4. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA	23
5. VICTÒRIA REPUBLICANA I PROJECTE D'ESTATUT	24
6. DISCONFORMITAT VERS LA REPÚBLICA I ASCENS DE LA DRETA.....	25
7. ELS FETS D'OCTUBRE DE 1934.....	27
7.1. ELS FETS D'OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA.....	30
7.2. ELS FETS D'OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE BARCELONA.....	32
7.3. ELS FETS D'OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE GIRONA	33
7.4. ELS FETS D'OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA.....	35
8. LA GENERALITAT INTERVINGUDA	36
9. ELECCIONS I PRIMAVERA DEL 36.....	37
10. LA REPÚBLICA EN PERILL	39
11. DEL "PRONUNCIAMIENTO" A LA GUERRA CIVIL. LES PRIMERES ACCIONS MILITARS	40
12. LA GUERRA CIVIL AL TERRITORI	41
13. EL FRACÀS DEL PROJECTE REPUBLICÀ.....	44
CONCLUSIONS	46

RESUM

El pensament republicà apareix amb força a Catalunya al segle XIX, tant en l'àmbit polític com en el social, i com a conseqüència d'una creixent consciència nacional pròpia. Les idees heretades de la Revolució Francesa i el rebuig de les polítiques propiciades pels partits de l'Antic Règim donen lloc a un primer intent de posar en pràctica el model republicà amb la proclamació de la Primera República el 1873. Malgrat que fou un fracàs, en aquest moment sorgiren les bases del que esdevingué tot un procés de canvi democràtic, per mitjà de partits i figures polítiques cabdals en la història del pensament republicà català.

El manteniment d'aquests ideals republicans van afavorir la victòria de les esquerres a les eleccions de 1931, en les quals Esquerra Republicana, Francesc Macià i Lluís Companys tingueren un paper destacat. La proclamació de la Segona República fou una realitat. Contràriament al que es pensava, aquest període de la història no va resultar senzill i les desavinences entre dirigents i partits aparegueren ben aviat. Tampoc cal menystenir l'oposició de les dretes, que es negaven a acceptar la derrota i maldaren per destruir el règim.

En aquest espai-temps succeïren esdeveniments tan convulsos com els Fets d'Octubre de 1934, el cop d'estat de Franco el 1936 i la posterior Guerra Civil, que acabarien tombant una República que feia aigües per tot arreu. En aquest treball s'analitzaran, a través d'una extensa recerca historiogràfica, les causes que provocaren el desballestament del projecte republicà i el seu pensament.

Paraules clau: República, republicanisme, eleccions, ERC, Guerra Civil

ABSTRACT

Republican thinking appeared strongly in Catalonia in the 19th century, both politically and socially, as a result of a growing national consciousness. The ideas inherited from the French Revolution and the rejection of the policies favoured by the parties of the Old Regime resulted in a first attempt to implement the republican model with the proclamation of the First Republic in 1873. Although it was a failure, the foundations of what became an entire process of democratic change arose, through political parties and figures that were instrumental in the history of Catalan republican thought.

The maintenance of these republican ideals led to the victory of the left-wing parties in the 1931 elections, in which Esquerra Republicana, Francesc Macià and Lluís Companys played a leading role. The proclamation of the Second Republic was a reality. Contrary to what was thought, this period of history was not easy, and the rifts between the leaders and the parties appeared soon. It has to be also considered the opposition of the right-wing parties, which refused to accept defeat and strived to destroy the regime.

In this space-time, such turbulent times occurred as Fets d'Octubre (October Facts) in 1934, Franco's putsch in 1936 and the subsequent Civil War, which would eventually result in a Republic that was floundering everywhere. In this work, it will be analysed, through an extensive historiographical research, the causes that prompted the end of the Republican project and its thought.

Key words: Republic, republicanism, election, ERC, Civil War

INTRODUCCIÓ

El present treball té com a propòsit l'anàlisi política del període que abraça la Segona República a Catalunya, recollint gran part de la historiografia sobre aquesta època i el model de pensament que propicià l'aparició dels primers dissidents de la monarquia. Tot i que la Segona República ha estat sobradament estudiada d'ençà dels primers anys de la dictadura franquista, l'originalitat d'aquest estudi serà realitzar l'anàlisi des d'un àmbit local, és a dir, a partir dels esdeveniments ocorreguts en diferents localitats d'arreu del territori català, i exposar les causes que portaren a la caiguda, per segon cop, d'un projecte de República.

La meua hipòtesi es basa en el fet d'atribuir la fi de la República no només a factors externs i a l'afany dels que n'eren contraris per aconseguir la seva derrota, sinó també a causes internes existents en el si del mateix republicanisme, com per exemple la desunió dels seus executors. Pel que fa als objectius, intentaré fer una revisió de la bibliografia existent sobre el període, contrastant informació entre autors i llibres, que és la metodologia pròpia de les ciències socials i, d'aquesta manera, oferir una visió crítica de l'estat de la qüestió i exposar els fets des d'una perspectiva actual. Com bé és sabut, és molt difícil mantenir una objectivitat absoluta en estudiar el nostre passat, però a partir de les opinions i informacions que aniré coneixent, espero poder forjar-ne una de pròpia i sòlida.

L'interès que sempre m'ha desvetllat la història de Catalunya i, especialment la que es refereix a la història contemporània, ha estat decisiu en l'elecció del tema, segurament, per les repercussions que està tenint sobre les nostres vides la fallida de l'etapa republicana, la dura Guerra Civil i la consegüent dictadura, que durant més de trenta-cinc anys exerciren aquells que eren del tot contraris a l'esperit republicà

D'altra banda, aquest 2021 es compleixen 90 anys de la proclamació de la Segona República, la qual cosa m'ha fet decantar envers aquest àmbit d'estudi, tenint en compte que els fets d'aquella etapa van fer possible l'inici de la materialització del programa polític republicà com a via de construcció d'una societat democràtica, en què la prioritat era el bé públic i la consecució de més llibertats. L'aposta per l'escola pública, les millores en la sanitat i l'atenció a les persones, el reconeixement de les dones com a subjecte polític, els drets dels treballadors, la rellevància del municipalisme en la vida política i la normalització de la llengua i la cultura catalanes són algunes de les fites d'aquell període, que encetava un nou horitzó de progrés polític i social.

El pensament republicà, com sosté Àngel Duarte i tal com exposo en línies posteriors, apareix amb força a Catalunya al segle XIX, en què s'inicia un moviment per a l'obtenció d'una autonomia política i una creixent consciència nacional pròpia tant en l'àmbit polític com en l'àmbit social. El fet de sentir-se una zona marginal, el rebuig de les polítiques espanyoles que no tenien en compte els interessos del poble català i la voluntat integradora de diverses ideologies del moment, entre les quals destaquen el

republicanisme, el nacionalisme, l'anarquisme o el marxisme, propiciaren la fi de l'Antic Règim i la proclamació de la Primera República el 1873. Malgrat la seva ineficàcia i la seva curta durada, esdevingué un primer intent per canviar la societat d'un país extremadament desigual i en què no es garantien ni els drets de les persones ni es respectava la seva llibertat ni el seu dret polític.

Certament, tant el republicanisme català com l'espanyol d'aleshores van rebre tota mena d'influències provinents d'altres països, però la principal fou l'heretada de la Revolució Francesa. D'aquesta manera, aparegueren tendències com el federalisme i el catalanisme que defensaven la democràcia i la creació d'una estructura política que fomentava la concòrdia i el desenvolupament del país.

Amb la derrota de la Primera República, el republicanisme quedà aïllat i la repressió s'apoderà dels ideals democràtics. En els inicis del segle XX, malgrat les discrepàncies amb el sistema de govern, es gestaren una sèrie de partits i de figures polítiques que tindrien força importància després de la caiguda de Primo de Rivera (1923-1930) i que molts confluïrien en la Conferència d'Esquerres el 1931.

A partir del brillant resultat obtingut per les esquerres en les eleccions del 12 d'abril, i en les quals Esquerra Republicana de Catalunya acaparà tot el protagonisme en gran part del territori català, procedeix a analitzar els resultats d'aquestes eleccions en diferents poblacions de les quatre províncies catalanes. Aquestes localitats no han estat escollides a l'atzar, sinó que han estat destacades per la historiografia consultada. Semblantment succeeix amb els fets d'octubre de 1934 i posteriorment amb les eleccions de febrer de 1936. Oferint una perspectiva local, intentaré explicar el perquè dels resultats en les diferents eleccions que es produeixen durant la Segona República i d'aquesta manera, cercar les causes que provocaren el cop d'estat, la derrota dels republicans en la Guerra Civil i, en general, del fracàs, per segona vegada, d'un projecte republicà.

D'altra banda, veurem com la Catalunya política de la Segona República era molt més complexa i diversa del que presentaven molts dels estudis coetanis d'àmbit català. Cal recordar que la conflictivitat i la fractura social del país eren ben notòries i el procés de democratització que havia engegat la societat del moment provocà una dura confrontació entre classes i una recomposició de les relacions de poder i explotació.

Tal com exposa Manel López, l'aportació de la història local hauria de presentar coneixements històrics ben fonamentats capaços d'explicar els matisos i la complexitat del conflicte enmig del procés de democratització de la Segona República. L'aportació d'aquesta història local a l'explicació de la conflictivitat social republicana ha resultat certament rellevant des de fa dècades, sobretot perquè ha permès un coneixement en profunditat i ha possibilitat de copsar tot un seguit de particularitats que no havien estat recollides per la historiografia més general.

Autors com Àngel Duarte, Enric Pujol, Jaume Barrull, Jordi Soldevila i Carles Santacana, entre molts altres, m'han aportat la informació necessària per elaborar un

primer estudi sobre la Segona República a Catalunya. Si bé és cert que no ha estat una tasca senzilla per la quantiosa historiografia que existeix sobre el període, considero que he fet referència a tots els racons de la nostra terra per poder argumentar i defensar millor la hipòtesi d'aquest treball.

El contingut d'aquest treball està estructurat en diferents apartats, els quals corresponen a les diferents etapes de la Segona República: *aparició del pensament republicà*, on s'explica breument aquesta ideologia o filosofia política; *republicanisme i context històric*, on se cerquen les arrels d'aquest tipus de pensament i es fa un seguiment fins a la proclamació de la Segona República; *la proclamació de la Segona República*, que inclou els esdeveniments succeïts en termes generals; *anàlisi de les eleccions del 12 d'abril a Catalunya des d'un àmbit local*, on es fa la primera anàlisi extensa per les diferents províncies i localitats de Catalunya; *victòria republicana i projecte d'Estatut*, on s'explica l'ambient que es vivia tant als carrers com a les institucions catalanes i les relacions que tenia la Generalitat amb el govern de Madrid; *disconformitat vers la República i ascens de la dreta*, on s'exposen les desavinences entre els partits republicans i d'esquerres i la formació d'un bloc fort i segur per part dels partit monàrquics i de dretes; *els fets d'octubre de 1934*, on s'inclouen les causes que portaren Lluís Companys a proclamar l'Estat Català i conté la segona gran anàlisi per les diferents províncies i localitats de Catalunya; *la Generalitat intervinguda*, on s'esmenten la repressió i les conseqüències que tingué el dia 6 d'octubre de 1934; *eleccions i primavera del 36*, que conforma la tercera anàlisi des d'àmbit local i les eleccions que tornaran a guanyar les esquerres unides en un sol bloc; *la República en perill*, on es fa referència als dies posteriors de les eleccions i a l'ambient que es vivia arreu del país; *del "pronunciamiento" a la Guerra civil*, on s'explica el cop d'estat i el transcurs de les primeres hores a Catalunya després de l'aixecament; *la Guerra Civil al territori*, fent referència a l'organització dels comitès a Catalunya i al període que durà el conflicte i, finalment, *el fracàs de la República*, que tracta de la derrota a la guerra civil del bàndol republicà abans d'analitzar les causes i conseqüències que propiciaren la fallida d'un règim massa manejable i desunit.

La selecció i la tria de la informació que forma part d'aquest treball han estat de bon tros la dificultat més gran que he hagut de superar, degut a la diversa i copiosa historiografia que existeix sobre aquest període. És evident que la Segona República ha estat analitzada per autors de diferents àmbits ideològics, i amb el pas del temps, les dades que han aportat els seus estudis han estat actualitzades o modificades per d'altres de més noves. Per tant, la meva tasca primordial ha estat basar-me en estudis recents i contrastats per tal d'elaborar un treball amb la informació més actual. Malgrat tot, no he pogut obviar alguns estudis realitzats en el segle anterior, que considero brillants, com els de Jaume Barrull, Conxita Mir o bé el projecte dissenyat per Borja de Riquer i Jordi Casassas i els centenars de col·laboradors que hi van participar.

1. ORIGENS DEL PENSAMENT REPUBLICÀ

El pensament republicà prové d'una tradició que ja tenia molta força d'ençà de la segona meitat del segle XIX i que arribà a constituir el primer règim republicà el 1873. El republicanisme va tenir en els territoris catalans una marcada incidència, i va saber renovar-se en entrar al nou segle XX, ja que era un corrent que englobava diferents posicions polítiques. Tal com exposa Enric Pujol, es produí durant el primer terç del segle XX, una fusió dels ideals republicans i els plantejaments catalanistes i esquerrans, per tant, no és estrany que Esquerra Republicana de Catalunya fos qui dirigí la institucionalització republicana dels anys trenta.

Àngel Duarte apunta que la centúria del Vuit-Cents, el segle de la ciència i el positivisme, de la història i del progrés, va ser també l'època del republicanisme. A partir de 1830 es començà a interioritzar un conjunt d'idees i pensaments procedents de la Revolució Francesa que es materialitzaren el 1873 amb la proclamació de la Primera República, malgrat no arribés a l'any de durada.

L'aparició d'aquest tipus de pensament anava estrictament relacionat a les pràctiques d'exclusió política associades al nou ordre i eren el sufragi censatari, les fórmules restrictives pel que fa als drets de reunió, associació, manifestació, premsa i contra motius d'insatisfacció social i econòmica des de la pressió fiscal sobre el consum a les lleves, tot passant pel deteriorament del valor secular de l'ofici en les noves fàbriques i tallers mecanitzats o els efectes no desitjats de les desamortitzacions.

La republicana era una cultura, un projecte i un moviment d'oposició a allò que existia. Bàsicament, la contestació es dirigia, d'una banda, contra les limitacions a la participació de ple dret en l'arena política i de centralització i uniformitat administrativa, que implantà el liberalisme moderat, que era al capdavant, el responsable, juntament amb diversos sectors del progressisme, del disseny que adoptà el modern estat nacional espanyol arran de la liquidació de la monarquia absoluta¹.

2. REPUBLICANISME I CONTEXT HISTÒRIC FINS A LA SEGONA REPÚBLICA

Durant l'anomenat Sexenni Democràtic, que engloba el període 1868 a 1874, s'havien formulat les bases per enderrocar la monarquia i acabar amb el mandant del Partit Moderat. L'aposta sorgiria efecte, ja que provocà un canvi de règim i la fugida d'Isabel II. D'aquesta manera, s'iniciava un període de reformes de caràcter democràtic, que

ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions. Pàg.13

portà els governs cap a posicions d'esquerra. Una de les principals reformes fou la implantació del sufragi universal masculí, tot i que seria abolit altre cop posteriorment i no tornaria a ser reimplantat fins el 1890².

Al llarg d'aquesta dècada els republicans, liderats per Pi i Margall i Emilio Castelar s'anaren aglutinant per formar el Partit Republicà Democràtic Federal, una de les principals veus antimonàrquiques de l'11 de febrer de 1873 que culminà amb la Proclamació de la Primera República.

Les principals mesures que adoptà el govern republicà, foren, entre d'altres: la supressió d'impostos de consum, l'eliminació de les quintes, la separació d'església i estat, la reglamentació del treball infantil, l'abolició de l'esclavitud a Cuba i Puerto Rico i l'elaboració d'un projecte de Constitució.

Pocs mesos després, però, el general Pavía encapçalà un cop d'estat militar, les Corts republicanes foren dissoltes i s'establí un govern presidit pel general Serrano que suspengué la Constitució i suprimí tots els drets i llibertats que s'havien atorgat a la població en proclamar-se la República. El règim republicà però, duraria uns mesos més, tot i que la dictadura de Serrano va ser un simple pas previ a la restauració dels Borbons que planejaven els alfonsins amb el líder Cánovas del Castillo al capdavant. La Restauració es veuria precipitada pel cop militar del general Martínez Campos el 29 de desembre de 1874.

El nou règim ideat per Cánovas del Castillo, a més, va reduir les llibertats de premsa, reunió i associació i va dissenyar un sistema de partits basat en els torns en què dos partits es dividien el poder, evitant així el desgast, però controlant la dissidència al nou règim. El Partit Liberal, capitanejat per Sagasta, i el Partit Conservador, dirigit pel mateix Cánovas, van hegemonitzar la Restauració fins al tombant de segle. Aquests dos partits se'ls va anomenar partits dinàstics per la voluntat d'aixoplugar-se sota la monarquia dels Borbons dominants.

A començaments del segle XX, el republicanisme era una peça clau de la vertebració cultural i política dels sectors populars, en contradicció i conflicte amb l'hegemonia oficial del clericalisme i el catolicisme més conservadors. Un dels seus problemes de fons però, se situava en el terreny de la seva operativitat política. El record del fracàs de la Primera República i la consolidació del règim de la Restauració monàrquica havien situat el debat republicà sobre unes recurrents i mai no resoltes discussions internes al moviment.

A Catalunya, catalanistes, republicans i carlins s'oposaven de manera contundent a aquests dos partits, i els obrers, que havien començat a organitzar-se, s'agruparen en blocs com Solidaritat Catalana i la CNT, a la vegada que es produïa l'aparició de l'anarquisme. El tombant de segle també fou testimoni de l'aparició del catalanisme

²JORDI SODEVILA; *L'alcalde de Cervera afusellat. Domènec Puigredon (1874-1939). El republicanisme cerverí de la Restauració a la República*; Lleida, 2010, Pagès Editors, pàg. 75.

polític i de l'ascens de la Lliga Regionalista i posteriorment del Centre Nacionalista Republicà³.

El republicanisme aconseguia consolidar una opció unitària al voltant d'Unió Republicana, que suposà un auge important d'aquesta tendència. Segons Jordi Soldevila, durant aquest període es produïren canvis profunds a l'entorn del republicanisme. En primer lloc, es clarificaren les tendències republicanes dividides fins llavors, que convergiren pràcticament totes en Unió Republicana. En segon lloc, aparegué una nova fornada de joves dirigents que donaren un nou enfocament al vell republicanisme del segle XIX, fins a conduir-los a la proclamació de la Segona República el 1931 i en tercer lloc, s'uniren al republicanisme nous conceptes com el catalanisme i l'autonomisme, oblidat després de l'ensulsiada de federals i de l'aparició de la Lliga i el sindicalisme obrer i pagès.⁴

Malgrat sovint els englobem dins del mateix bloc, Xavier Díez ens apunta les diferències entre republicanisme i moviment obrer. Mentre que el primer el situa dins de la intervenció política, que engloba en el seu pensament els ideals de progrés, llibertat i prosperitat, el moviment obrer exposa que cal entendre'l com un moviment social, sense voluntat d'ocupar el poder i les institucions, sinó destruir-lo o posar-lo al seu servei amb la intenció de neutralitzar les desigualtats generades per la societat industrial. Tot i tenir idèntics rivals, republicanisme i moviment obrer tenen objectius, mitjans i interessos diferents. Això no treu, tal com veurem al llarg del treball, la necessitat recíproca que es tenen l'un a l'altre per tal d'assolir els seus propòsits.

Fou amb l'aparició de Solidaritat Catalana quan es modificà el mapa electoral a Catalunya i el rebuig a les forces dinàstiques va dificultar la imposició del torn a través del caciquisme. Malgrat tot, amb la Setmana Tràgica de 1909, la Llei d'administració local del 1907 i la derrota de les eleccions barcelonines dels solidaris enfront dels republicans radicals de Lerroix el 1908 van acabar amb l'àmplia plataforma solidària, que en moltes zones, ja no recuperà la força que havia tingut els primers anys del nou segle. La política catalana s'organitzaria des d'aquell moment a partir de dos eixos ideològics: dreta-esquerra i catalanisme-anticatalanisme.

Els republicans foren qui van debatre més sobre la qüestió nacional, que propicià la divisió del Partit Republicà Radical, encapçalat per Lerroix i la Unió Federal Nacionalista Republicana, dirigida per Vallès i Ribot i Pere Coromines. A les comarques catalanes de Ponent, Solidaritat Catalana havia tingut un suport majoritari i

³ "El republicanisme català, de les arrels teòriques a una visió del present". Disponible a: <https://www.icps.cat/archivos/Workingpapers/wp348.pdf?noga=1>

⁴ JORDI SODEVILA; *L'alcalde de Cervera afusellat. Domènec Puigredon (1874-1939). El republicanisme cerverí de la Restauració a la República*; Lleida, 2010, Pagès Editors, pàg. 75, pàg. 83-84

el republicanisme catalanista passaria a ser la ideologia principal fins al final de la Segona República⁵.

El Partit Republicà Radical de Lerroux, de tendència espanyolista i de dretes, intentà integrar políticament el moviment obrer a partir d'uns discurs de radicalisme polític, anticlericalisme i en contra de Solidaritat Catalana arreu de Catalunya. Tot recolzant diverses vagues, com la de 1902 a Barcelona i parlant al Parlament sobre els problemes a les fàbriques i als carrers, Lerroux aconseguí desvià el vot obrer vers el seu partit.

Després d'uns anys d'enfrontaments entre les diverses tendències republicanes, la Unió Federal Nacionalista Republicana, tot i haver denunciat amb insistència l'anticatalanisme i la corrupció del Partit Republicà Radical, promogué un pacte de defensa i reconciliació republicana, conegut com a Pacte de Sant Gervasi, per fer front a la Lliga Regionalista. Personatges destacats com Rovira i Virgili, Ametlla, Prudenci Bertrana, Andreu Nin, Francesc Layret i Marcel·lí Domingo, entre d'altres, denunciaren l'entesa⁶.

L'abril de 1917 es creava el Partit Republicà Català, per tancar un procés d'agrupament esquerrà i autonomista, fou el darrer gran episodi organitzat amb anterioritat abans de l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera. Malgrat això, el moment estava marcat per un munt de contradiccions i canvis. La Primera Guerra Mundial, iniciada el 1914 va projectar-se sobre la vida catalana i afectà de ple els republicans. Afegit a la revolució russa de 1917, una part del republicanisme, i més en concret el PRC, va sentir la temptació d'apropar-se al comunisme i a la Tercera Internacional, tot i que no acabà de rebre el suport suficient.

El 1919, el fracàs de la vaga de la Canadencs, portà la Federació Patronal a l'ofensiva, i es visqueren arreu del país tensions entre cenetistes, patrons i membres del Sindicat Lliure, que es saldà amb un total de 254 atemptats i fins i tot alguns republicans viatjaren a la Unió Soviètica per estudiar el procés que es visqué allí i implementar-lo a Catalunya. Lluny d'aconseguir aquest objectiu, durant els anys vint l'agudització del conflicte social, l'autonomia obrera i un cotext de forta polarització social havien desorientat el republicanisme tradicional.

La Lliga, al capdavant de la Mancomunitat de Catalunya, establerta el 1914, s'havia apoderat del vot i el republicanisme, que havia tingut certa complicitat amb el catalanisme conservador, acabarà perdent l'autonomia cultural heretada del federalisme pimarçallès i del populisme democràtic. Alguns republicans ingressaren a les files de la Federació Democràtica Nacionalista de Macià, a Estat Català i a Acció Catalana, així com a la Unió Socialista de Catalunya.

⁵ ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 100.

⁶ JORDI SODEVILA; *L'alcalde de Cervera afusellat. Domènec Puigredon (1874-1939). El republicanisme cerverí de la Restauració a la República*; Lleida, 2010, Pagès Editors, pàg. 84.

El 1923, amb cert desconcert per l'agitació social, el col·lapse institucional, el fracàs del Marroc i l'emancipació nacionalista, arribà la dictadura de Primo de Rivera. La fi de la Mancomunitat portà a la clandestinitat a moltes de les organitzacions esmentades anteriorment i una retallada de drets i llibertats considerable.

El 1926, Weyler, Batet i altres generals, prepararen amb el suport del reformista Álvarez, un cop d'Estat contra Primo de Rivera, que va ser conegut com la Sanjuanada, i que tenia com a objectiu forçar la convocatòria de Corts Constituents i en paraules més fluïdes, la proclamació d'una república federal. L'intent fracassà i republicans i sindicalistes foren detinguts⁷.

L'any abans Marcel·lí Domingo, amb el suport d'Estat Català, la CNT i el Partit Comunista, havia intentat atemptar contra el tren en que viatjava el rei Alfons XIII d'Espanya, però una delació impedí l'atemptat i foren empresonats els integrants de l'intent. El 1926 Francesc Macià i la direcció d'Estat Català emprengueren un intent d'invasió militar des de la Catalunya Nord per aconseguir la independència d'aquest territori, però com l'acció anterior, fou descoberta i avortada. Primo de Rivera, després d'aquests dos fets, tingué l'excusa idònia per exercir una brutal repressió contra el catalanisme arrestant nombrosos membres d'Unió Catalanista, Estat Català i Acció Catalana.

Primo de Rivera, anà perdent suports arreu del territori i la fi del règim cada cop es veia més pròxima. La dimissió del dictador no es feu esperar massa més i el 28 de gener de 1930 presentà la seva renúncia forçat per Alfons XIII.

Per al republicanisme, la caiguda de la Dictadura, era la llum al final del túnel. Al Pacte de San Sebastià l'agost de 1930, la flama republicana tornava a estar més encesa que mai. Al llarg d'aquest any, arreu del territori, la revolució i la república passaren de la foscor de l'exili a la llum de les places i carrers. Així mateix, la petició d'amnistia per als empresonats, les vagues obreres, les manifestacions estudiantils i les declaracions republicanes dels cercles intel·lectuals i les pressions corporatives deixaven entreveure que alguna cosa s'estava coent.

Per realitzar un anàlisi sobre el republicanisme durant el període que engloba la Segona República (1931-1939) he considerat adient realitzar una breu introducció sobre els principals teòrics del pensament republicà. Així doncs, crec que cal destacar certs autors que han estat peces claus en la construcció d'aquest tipus de pensament, ideologia o filosofia política: Pi i Margall i el seu republicanisme federal; Valentí Almirall i el republicanisme catalanista; Rovira i Virgili i el republicanisme nacionalista; i Manuel Azaña i el republicanisme espanyol⁸. Aquests quatre escriptors, que exerciren de polítics, i que intentaren – i en certa mesura, aconseguiren- passar de la teoria escrita a la implementació pràctica del seu pensament, poden ser considerats els pilars

⁷ ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 192

⁸ "El republicanisme català, de les arrels teòriques a una visió del present". Disponible a: <https://www.icps.cat/archivos/Workingpapers/wp348.pdf?noga=1>.

fonamentals que sustentaren la teorització republicana en temps anteriors a la Segona República.

Cal no oblidar però que el republicanisme era un corrent molt complex, que abastava un espectre polític ampli, que anava des de posicions polítiques de dreta, fins a posicions radicalment d'esquerres, i des d'actituds de furibund espanyolisme fins a plantejaments obertament independentistes. A Catalunya, amb la consciència tranquil·la, es produí una progressiva fusió entre els ideals republicans i els plantejaments catalanistes i esquerrans.

3. LA PROCLAMACIÓ DE LA SEGONA REPÚBLICA

Les eleccions del 12 d'abril de 1931 foren, més enllà d'una disputa entre partits, un plebiscit sobre la continuïtat de la monarquia, i tingueren una resposta àmplia al territori català, amb la participació del 63 % a la província de Barcelona, del 66 % a la de Tarragona, del 72 % a la de Lleida i del 75 % a la de Girona⁹.

La victòria republicana havia tingut per a certs sectors catalanistes, una visió força diferent del que havia tingut a la resta de l'estat espanyol. Els sectors catalanistes veien en la proclamació de la República un pas endavant en les seves aspiracions autonòmiques i part dels republicans espanyols, veien essencial l'entesa amb Catalunya per forjar un clima de confiança i d'amabilitat. Pocs dies després de les eleccions, es feia oficial la creació de la Generalitat de Catalunya, el que feia preveure una etapa de prosperitat i construcció per una terra sempre menyspreada.

Per a Àngel Duarte, que realitza un anàlisi general sobre la Història del republicanisme a Catalunya, la República naixia tant de l'esgotament fisiològic de la monarquia com del naufragi del republicanisme històric i del renaixement que aquest havia tingut des dels anys vint¹⁰.

A Catalunya es feia plausible el canvi en el govern, a causa de la joventut dels diputats, sobretot del que seria el partit hegemònic a les eleccions de 1931, Esquerra Republicana de Catalunya, creada a la Conferència d'Esquerres Catalanes del març del mateix any i que agrupava, en gairebé arreu del país, els efectius d'Estat Català, el Partit Republicà Català, la gent entorn del diari l'*Opinió* i de molts centres locals i comarcals¹¹.

⁹ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 195

¹⁰ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 199

¹¹ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 208.

El Primer Comitè Executiu del partit estava integrat per Francesc Macià, Marcel·lí Domingo, Jaume Aiguader, Lluís Companys i Joan Lluhí. Cadascun representava les heterogènies tradicions que hi convergien. També s'integraren els delegats de les federacions provincials. Al marge dels òrgans centrals de direcció l'eficàcia d'ERC s'assegurava amb el compromís adquirit per coneguts dirigents comarcals: Humbert Torres (de la Joventut Republicana de Lleida); Josep Andreu i Abelló (Foment Nacionalista Republicà de Reus); Josep Irla (federal de Sant Feliu de Guíxols); Miquel Santaló (Centre d'Unió Republicana de Girona) i Josep Puig Pujades¹².

La influència d'aquests coneguts personatges havia decantat, sens dubte, el vot dels electors cap a ERC. Així doncs, tal com destaca Marc Macià, la primera visita de Francesc Macià a les Borges Blanques després de retornar de l'exili, acompanyat de Pere Mias, Ventura Gasol, Humbert Torres, Ramon Fabregat i Octavi Pereña¹³, entre d'altres, deixava entreveure cap a quin costat es decantarien la majoria de vots dels borgencs i, fins i tot, dels pobles propers a les Borges. També hi tingueren un pes destacat altres republicans borgencs com Pau Segura Rovirosa o Ramon Fabregat, de qui el mateix autor explica el seu pes ideològic per les terres de ponent. O bé en el mateix llibre, Antonieta Jarné tracta la biografia de Josep Maria Espanya i el seu ressorgiment de la mà d'ERC, amb diverses intervencions per arreu del territori lleidatà.

Claudi Ametlla escrivia en les seves *Memòries polítiques*: “Tres homes representaren especialment el complex republicà gironí: Miquel Santaló, Josep Irla i Josep Puig Pujades. Ells principalment tingueren a les mans la política gironina durant la Segona República: el primer a la capital i les terres circumdants, però amb influència a tota la província, sobretot a la Selva i la Garrotxa, el segon al Baix Empordà, que li era incondicionalment addicte i, el tercer, a Figueres i a tot l'Empordà septentrional”¹⁴ Anna Teixidor Colomer exposa l'extensa biografia de Pujades en el seu llibre, en el què deixa palès la intenció biogràfica i intel·lectual del figuerenc, que fou una figura clau en el procés d'entroncar el republicanisme del segle XIX amb el nou catalanisme progressista de principis del segle XX. El llegat vuitcentista que recollia partia de les idees del també figuerenc Abdó Terrades, considerat el primer dirigent republicà del país, i de la tasca d'alguns empordanesos que ocuparen importants càrrecs en el govern espanyol durant la Primera República¹⁵.

De la mateixa manera, a Cervera, Domènec Puigredon, en l'obra de Jordi Soldevila, acapara tota la importància pel que fa al republicanisme cerverí des de començaments del segle XX, en què apareix com un dels joves renovadors que proclamaren la Segona República a Cervera, fins al moment en què fou afusellat als inicis del franquisme.

¹² ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 209

¹³ MARC MACIÀ; *Del republicanisme a l'independentisme*; Juneda, 2017; Editorial Fonoll, pàg.54

¹⁴ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg.18

¹⁵ Josep Puig Pujades https://irla.cat/wp-content/uploads/2019/12/puig_pujades_free.pdf

Soldevila el titlla d'un dels dirigents del republicanisme segarrenc i ponentí, fill d'una fornada de republicans en què hi trobem noms il·lustres com Humbert Torres i Alfred Pereña, Pere Coromines, Francesc Layret i Lluís Companys¹⁶.

Per a Carles Santacana, cal no oblidar que bona part de l'activitat política de l'etapa republicana passava per xarxes de sociabilitat àmplies, amb ateneus, casinos i altres formulacions que, com veurem, esdevindran essencials per captar socis i vots. La premsa, per la seva banda, era una plataforma de difusió d'idearis polítics amb molta força¹⁷. Manel López, per la seva banda, apunta que un punt destacable a l'hora d'analitzar la conflictivitat i la fractura social de la Catalunya republicana és copsar la lògica històrica pròpia com a component d'una societat que havia activat un procés de democratització que comportava la confrontació entre classes i una recomposició de les relacions de poder i explotació¹⁸. El mateix autor exposa que "l'aportació de la històrica local a l'explicació de la conflictivitat social republicana ha resultat certament rellevant des de fa dècades, sobretot perquè ha permès un coneixement en profunditat, un nivell de precisió, i també ha possibilitat copsar tot un seguit de particularitats que, massa sovint, no havien estat recollides per les diverses històries de tipus més general. La història local ha proporcionat un pòsit de coneixements, especialment del conflicte agrari obrer del període republicà que han posat en qüestió les interpretacions fonamentades en el seu caràcter històric i en la seva incapacitat per explicar la lògica dels anys republicans".

Per poder analitzar la política durant la Segona República, caldria, com bé exposa Jaume Barrull a les comarques de Lleida, fer un repàs de les tendències ideològiques existents del moment, així com dels partits polítics que tingueren més influència sobre la societat catalana.

D'aquesta manera, el Tradicionalisme, que havia tingut un pes important durant la Restauració, va quedar totalment desconcertat davant la victòria republicana a les eleccions d'abril de 1931. Els seus nuclis més actius a les comarques de Lleida, a banda de la ciutat de Lleida, foren Juncosa, Vilanova de Bellpuig, Vilanova de la Barca, Cervera, Mollerussa, Ponts i les Borges Blanques¹⁹.

A la ciutat de Lleida el Carlisme va ser-hi molt actiu durant tot el període, ja que mantenia un cercle nombrós i diverses aliances amb partits dretans, però aquesta unitat

¹⁶ JORDI SODEVILA; *L'alcalde de Cervera afusellat. Domènec Puigredon (1874-1939). El republicanisme cerverí de la Restauració a la República*; Lleida, 2010, Pagès Editors, pàg.84.

¹⁷ RAMON ARNABAT; ÒSCAR JANÉ; CARLES SANTACANA; *La Segona República. Balanç historiogràfic des dels estudis locals*; Barcelona, 2019, Editorial Afers, pàg. 30

¹⁸ RAMON ARNABAT; ÒSCAR JANÉ; CARLES SANTACANA; *La Segona República. Balanç historiogràfic des dels estudis locals*; Barcelona, 2019, Editorial Afers, pàg. 287

¹⁹ JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 187

no es mantingué de forma continuada. A les eleccions de 1931 Tradicionalistes, Regionalistes i Monàrquics alfonsins havien acudit plegats a les urnes, però el 1933, els Tradicionalistes anaren de la mà amb la Lliga Catalana. Els Carlins lleidatans, recelosos del triomf del Front Popular de 1936, participaren activament en l'alçament de juliol²⁰.

Altres partits que podem considerar de dretes però que no tingueren un pes destacat a les comarques lleidatanes foren: Acció Popular Catalana, que neix dels dissidents de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, i que apareix com un fre regionalista al separatisme de la Lliga; la CEDA (Confederació Espanyola de Dretes Autònomes) que no s'arrelà tant a la ciutat de Lleida però sí en indrets com Tàrrrega i Balaguer. El 1935 la CEDA guanyà força gràcies a la presència d'aquest partit tant al Parlament com al govern de Madrid. La CEDA també jugaria un paper destacat en la conspiració de juliol; finalment, Falange Española y de las JONS no va tenir a Lleida cap actuació important ni destacada fins a l'alçament de 1936 .

La Lliga Regionalista, que s'anomenaria Lliga Catalana el 1933, i al qual Barrull relaciona el caciquisme, fins el 1935 no tingué un pes destacat a les comarques de Lleida. Segons el professor Molas, els centres adherits a la Lliga el 1933 eren 9 (2 al Segrià, 1 a la Noguera, 2 a l'Urgell, 2 a la Segarra i 1 a les Garrigues) mentre que el 1935 havien pujat 27 centres (5 al Segrià, 6 a la Noguera, 7 a l'Urgell, 5 a la Segarra i 4 a les Garrigues). Els nuclis més actius del partit els trobem a Cervera, Balaguer, Tàrrrega, Bellpuig i Mollerussa²¹.

Jaume Barrull considera el factor clau de la poca incidència del partit en aquesta zona a la seva manca d'un òrgan de premsa, a diferència dels altres partits. D'altra banda, el mateix autor exposa que fou l'únic partit de dretes que no participà en la conspiració que havia de menar l'alçament.

Pel que fa als partits de centre, la Dreta Liberal Republicana, el partit que a l'Estat espanyol dirigien Niceto Alcalà Zamora i Miguel Maura, tenia l'objectiu d'incorporar la dreta espanyola a la República i participà activament en el comitè revolucionari que dirigia la política republicana a Lleida fins el 14 d'abril. Pel que fa al Partit Radical, més enllà de les eleccions de 1931, en que hi tingueren un pes destacable, només tornarien a presentar-se el 1934 en coalició amb la Lliga i els carlins.

Unió Democràtica de Catalunya fou poc coneguda a Lleida fins el 1933 i només comptava amb petits nuclis aïllats. Acció Catalana Republicana, mantingué una gran

²⁰ JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 188-189

²¹JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 187

²¹ JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 193-195

activitat entre la caiguda de Primo de Rivera i les eleccions del 1931, però ensopegà pel que fa a resultats en aquestes eleccions i, molts dels seus membres, s'integraren a les files d'ERC, Unió Democràtica de Catalunya i cap a la Lliga. El Partit Radical-Socialista, capitanejat per Marcel·lí Domingo, comptava a les seves files amb gent d'Estat Català, però molts dels seus integrants es passaren a ERC.

A les comarques de Lleida, i sobretot durant la Restauració, els republicans havien estat l'única alternativa electoral possible als partits dinàstics, però mai aconseguien aglutinar-se en un únic partit. Aquesta sort canviaria quan, a les eleccions municipals d'abril de 1931, la victòria aclaparadora d'ERC propicià una fugida de personalitats de diferents partits cap a les files del partit de Francesc Macià. Cal remarca però que, Joventut Republicana, nascuda el 1901, fou qui donà vida al partit. El 1934 ERC tenia un gran nombre d'afiliats tant al Segrià (4.282), com la Noguera (2.321) i a les Garrigues (1.723), comarca de la que en podem destacar els centres de les Borges (700 afiliats) i Arbeca (560 afiliats)²².

A les comarques de Lleida, com en altres zones de Catalunya, el procés de formació d'ERC es feu des dels nuclis locals, independents sovint els uns dels altres. Per aquest motiu, Barrull considera que la vertebració del partit fou més lenta i dèbil.

Com a partits socialistes només en podem destacar Unió Socialista de Catalunya, que tingué poca importància a Lleida fins el juliol de 1936, i la Federació Catalana del PSOE. El 1933 tots dos partits s'uniren en un de sol.

El comunisme aglutinava tant el Bloc Obrer Camperol, com el POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) i el Partit Comunista de Catalunya. El 1928 s'havia constituït el Partit Comunista Català a l'horta de Lleida amb elements provinents de la CNT i d'Estat Català, que havien participat als fets de Prats de Molló amb Francesc Macià. A les comarques de Lleida hi convergien sindicalistes, comunistes procedents del nacionalisme d'Estat Català i joves radicalitzats.²³

4. ANÀLISI DE LES ELECCIONS DEL 12 D'ABRIL A CATALUNYA DES D'UN ÀMBIT LOCAL

4.1. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA

²² JOAN B. CULLA; *Esquerra Republicana de Catalunya. 1931-2012. Una història política*; Barcelona, 2013, Editorial La Campana, pàg. 28

²³ JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 214.

Pel que fa a les comarques de Lleida, Conxita Mir realitza un extens anàlisi sobre el caciquisme polític i la lluita electoral a les comarques de Lleida²⁴, així com també analitza l'evolució del comportament electoral a totes les comarques de Lleida, no tant sols en aquestes eleccions, sinó també en totes les que es dugueren a terme durant la República.

Jaume Barrull, de la mateixa manera que Conxita Mir, du a terme una investigació sobre les comarques de Lleida durant la Segona República, malgrat que en el seu llibre, no només posa la mirada en la política, sinó que també tracta d'aspectes com la població, l'agricultura, la indústria i les associacions, entre molts altres. Pel que fa al nostre interès, la política, hi trobem un anàlisi detallat de la implantació de cada partit en cada moment. A les comarques lleidatanes, el contundent pes de la pagesia, propiciava que el vot anés en direcció a aquells que defensessin els seus interessos en moments determinats. Així doncs, tant a les eleccions municipals com generals, el vot s'apropava a ERC; quan es tractava de defensar els interessos bladers ho feia a la Unió de Sindicats de Catalunya (USA) i quan la lluita adquiria un to més radical, com per exemple es tractà del Canal d'Urgell, eren menades per la Unió Agrària.

Ramon Ramon Muñoz en la revista *Miscel·lània Cerverina* realitza una introducció sobre la Segona República, Guerra Civil i primer franquisme a la Segarra. Raimon Soler exposa que a la Segarra, a diferència d'una part important de Catalunya, les forces monàrquiques tradicionals, i aquí hem d'incloure la Lliga i el Tradicionalisme, van aconseguir aturar l'investida republicana i de les classes populars. A la comarca de l'Urgell, en destaca la població de Tàrrega, on els monàrquics van obtenir una victòria esclatant: 9 regidors de la Lliga, 3 d'Acció Catalana i 1 republicà.

A Cervera, les eleccions del dia 12, malgrat ser relativament favorables a les forces republicanes, donaven un empat entre la suma dels regidors republicans i monàrquics. El Centre Obrer Instructiu d'Unió Republicana i la Lliga Regionalista quedaven empatats amb 4 regidors, seguits de 2 d'Acció Catalana, 1 jaumista i 1 concentrista. L'altra població on la Lliga hi tenia forjat un nucli important era Guissona. ERC, per la seva part, prenia la capdavantera a municipis com Torà, Biosca, Sanauja, Sant Antolí i Vilanova.²⁵

Glòria Coma parla sobre Tàrrega durant la Segona República i de com Acció Catalana i Unió Republicana, que havien nascut el 1930, haurien de representar ERC al municipi. Ambdues formacions iniciaren contactes per a presentar-se conjuntament a les eleccions, en una única candidatura tot i que finalment l'entesa no fou possible. Per la seva banda, la dreta no tenia una representació clara a la ciutat. Per aquest motiu, com que no es presentà cap partit a les eleccions de 1931, molts ciutadans no s'hi sentien representats i l'única solució que s'hi hagués pogut trobar fou la creació d'una

²⁴ CONXITA MIR; *Lleida (1890-1936) Caciquisme polític i lluita electoral*; Barcelona, 1985, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

²⁵ "Segona República, Guerra Civil i primer franquisme a la Segarra", Ramon Ramon Muñoz: Disponible a: <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/103187/1/628391.pdf>

única llista on s'hi agrupessin totes les tendències ideològiques de Tàrraga per tal d'assolir un objectiu comú: la prosperitat de la ciutat.

Els republicans però, es feren enrere i expressaven que “hem d'unir-nos i donar la batalla al caciquisme, per treure'l d'una vegada de casa nostra”²⁶. A finals de campanya aparegué a la ciutat una candidatura per representar la posició de la dreta: la Candidatura Popular, que no es definia ni com a republicana ni com a monàrquica, només catalanista.

Aquesta indefinició ideològica de la Candidatura Popular provocà un recel en els partits republicans, que veien en ella un subterfugi per ocultar la seva condició monàrquica. En un altre nivell, els homes de la Candidatura Popular, que més tard s'agruparen entorn de la Lliga, podrien equiparar-se a la definició que feia dels protagonistes de la Lliga Regionalista a la Conca de Barberà, Andreu Mayayo: “La ratlla divisòria de les conductes polítiques era l'actitud davant el fet nacional. Per a ells el catalanisme era la conducta que agermanava i superava els mesquins interessos de classe, i el nacionalisme la representació d'aquesta societat més justa”.²⁷

El resultat de les eleccions donà una victòria aclaparadora a la Candidatura Popular que obtingué la majoria absoluta (9 regidors) davant 3 per Acció Catalana i 1 per Unió Republicana. Tàrraga va respondre a una tradició de vot conservadora, heretada de la Restauració i, segons Conxita Mir, va persistir durant la Segona República en molts indrets de les comarques de Lleida. Malgrat la derrota, quan els primers rumors de la victòria republicana arribaren a Tàrraga, Unió Republicana es preparà per a proclamar la República a la ciutat, de la mà de Samuel Pereña, dirigent del partit, petició acceptada per la Candidatura Popular. Tot i l'intent d'Acció Catalana i d'Unió Republicana per prendre el poder, la decisió del govern de Catalunya fou que l'Ajuntament s'organitzés tal com havia sorgit a les urnes. L'Ajuntament es constituí el 21 d'aril amb 9 regidors de la Candidatura Popular, 3 d'Acció Catalana i 1 d'Unió Republicana.²⁸

D'aquesta manera, a diferència de la majoria de pobles o ciutats de la província de Lleida, les forces republicanes no hi tingueren representació. Sense oposició política, a causa de la dimissió de l'únic representant d'Unió Republicana, la força d'esquerres sorgí al carrer amb la formació el 1932 del BOC. Els 3 representants d'Acció Catalana deixaren d'assistir a les sessions municipals perquè el partit majoritari tombava totes les seves propostes i els seus militants o bé s'afiliaren a la Lliga o a ERC.²⁹

²⁶ GLÒRIA COMA; *Tàrraga a la Segona República*; Lleida, 1992, Pagès Editors, pàg. 51

²⁷ GLÒRIA COMA; *Tàrraga a la Segona República*; Lleida, 1992, Pagès Editors, pàg. 53

²⁸ GLÒRIA COMA; *Tàrraga a la Segona República*; Lleida, 1992, Pagès Editors, pàg. 56-58

²⁹ GLÒRIA COMA; *Tàrraga a la Segona República*; Lleida, 1992, Pagès Editors, pàg. 60-61

4.2. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE BARCELONA

Maria Àngela Massaguer i Arimón ens acosta a la proclamació de la Segona República a Mollet del Vallès, on les forces republicanes aconseguiren una victòria esclatant, afegint-hi la retirada de la candidatura de la Lliga Regionalista dos dies abans de les eleccions. Feliu Tura en sortí escollit alcalde i el 16 d'abril es constituïa el nou Ajuntament republicà³⁰.

Israel Calvache i Masuet en la crònica sobre les ponències del Centre d'Estudis de Granollers, exposa l'evolució d'ERC i la vida política al Vallès Oriental durant la Segona República. Així doncs, explica la forta implantació del republicanisme a la comarca, donada l'existència d'una tradició liberal i democràtica reprimida políticament fins a la dècada dels anys trenta i expressada a través de l'existència de nombroses associacions culturals i publicacions periòdiques.

En formar-se ERC, l'Ateneu Unió Liberal i la Unió Republicana de Granollers s'hi adheriren immediatament i es formà així la Unió d'Esquerra Republicana de Granollers. Malgrat la implantació d'ERC arreu de la comarca, a Granollers els resultats foren més baixos de l'esperat.³¹

4.3. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE GIRONA

Javier Navarro, en el llibre dirigit per Enric Pujol, destaca la importància a les comarques gironines de l'anarcosindicalisme i, concretament, de la CNT, d'ençà de la victòria republicana, que presumia a mitjans de 1931 de més d'onze mil afiliats. Navarro apunta que la ruptura entre moviment obrer i republicanisme no fou tant accentuat a les comarques gironines com, per exemple, a Barcelona.

En aquest mateix llibre hi participen diversos autors que esmentarem a continuació i que cadascun tracta sobre una de les comarques que componen el camp gironí. Albert Testart, per exemple, parla de l'Alt Empordà, amb capital a Figueres, població on es constitueix la Federació Republicana Socialista de l'Empordà (FRSE) de tradició republicana de base catalanista i incorpora elements del pensament socialista no marxista. Aquest partit, vinculat a ERC, s'imposà a les eleccions del 12 d'abril amb el 66'7 % dels vots. Els republicans radicals s'emportaren el 21'10 % i els catalanistes propers a la Lliga el 12'08 %. En seria elegit alcalde Marià Pujulà. Altres poblacions on venceria el FRSE serien Roses, la Selva de Mar o Agullana. Els radicals guanyarien a

³⁰ Maria Àngels Masaguer i Arimón: "La Segona República a Mollet del Vallès":
<https://www.raco.cat/index.php/Notes/article/view/23898/442602>

³¹ "ERC i la vida política al Vallès Oriental durant la Segona República – Ponències anuari del centre d'estudis de Granollers". Disponible a:
<https://www.raco.cat/index.php/Ponencies/article/view/70431/86537>

poblacions on ja tenien força anteriorment, com Portbou i Maçanet de Cabrenys. El Bloc Obrer Camperol només obtindria l'1'75 % dels vots³².

De la proclamació de la Segona República a Figueres també en parla en un article a *Annals*, Anna Teixidor Colomer. El text descriu el context polític i social que vivia la ciutat en aquell moment i les conseqüències que va suposar la fi de la Dictadura de Primo de Rivera i la instauració d'un nou sistema polític. En l'article s'hi assenyalen els trets més definitoris dels principals actors polítics, la victòria de la candidatura d'ERC en els resultats obtinguts durant les eleccions del 12 d'abril i el paper que va jugar a la ciutat a partir d'aquell moment. El FRSE, deixava de ser l'oposició a la Lliga, a la monarquia i als cacics dinàstics per començar a construir³³.

Al Baix Empordà, tractat per Jordi Gaitx, ERC aglutinà a les eleccions del 12 d'abril nacionalistes, socialdemòcrates i gent que havia militat al Partit Republicà i EC. Aquest autor associa la victòria d'ERC a diferents poblacions gràcies a l'existència de diferents centres del partit. Així doncs a Palafrugell hi havia el Centre Republicà d'Esquerra, a Sant Feliu el Centre Republicà Federal, a Torroella, el Centre Republicà Català, a la Bisbal s'imposà la coalició de republicans de l'Escut Emporità, formada per gent d'EC, Acció Catalana i Acció Catalana Republicana. L'afiliació de diversos partits a ERC, fins i tot membres d'USC i de la Unió de Rabassaires, estava relacionada amb l'existència de Josep Irla, qui seria proposat com a comissari delegat de la Generalitat. Els grups a comarques gironines que no s'adheriren al partit de Macià, foren minoritaris: algun radical, rabassaire i algun federal no adscrit (a Calonge), Acció Catalana (a la Bisbal i Calonge) i Acció Catalana Republicana (a la Bisbal i a Palamós)³⁴.

Jordi Pujiula analitza la Garrotxa, comarca en la que es feren diverses gestions per aplegar en un sol partit les esquerres catalanes i en la que tant a la capital Olot, com a la resta de poblacions destacades com Tortellà, Santa Pau, Besalú, Sant Joan de les Fonts, etc. les forces republicanes s'imposaren sense problema³⁵.

Xavier Díez parla del Gironès. A la capital, Girona, a les eleccions de 1931, Unió Republicana i Acció Republicana, que s'havien adherit a ERC feia poc, obtingueren el 51'1 % dels vots, mentre que Lliga Regionalista havia tret el 28'7 %, i els partits monàrquics, dividits al seu torn en dos grups, la Coalició Catòlico-Monàrquica i la Unió

³² ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 162-163

³³ "Proclamació de la Segona República a Figueres" – Anna Teixidor: <https://www.raco.cat/index.php/AnnalsEmpordanesos/article/view/10.2436-20.8010.01.151/372105>

³⁴ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 162-170

³⁵ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 193

Monàrquica havien obtingut l'11'5 % i el 4'5 % respectivament. Miquel Santaló en seria nomenat alcalde. A la ciutat de Girona hi localitzem el famós escriptor i historiador Carles Rahola que, malgrat no haver ocupat mai cap càrrec oficial, defensà entusiasmadament l'autogovern i el republicanisme. D'aquesta comarca també en destaquem d'aquestes eleccions el caciquisme encara predominant en poblacions com Caldes, Cassà o Salt, on s'imposà el Marquès de Salt³⁶.

Pel que fa al Pla de l'Estany, Jordi Galofré només destaca que Acció Catalana i els federals formaren una candidatura conjunta a les eleccions del 12 d'abril. Les dretes guanyaren per 40 vots tot i que la pressió social feu que es proclamés alcalde Jacint Magrau, d'Acció Catalana.

A La Selva, Josep Manyí, tracta sobre diferents poblacions d'aquesta comarca, on el vot estigué repartit. A Lloret de Mar, vengueren els conservadors; a Blanes s'imposaren els republicans, aliats amb la CNT; a Osor, també predominà el vot republicà; a Hostalric i a Maçanet de la Selva s'imposà la Lliga. Remarquem d'aquesta zona que, les poblacions properes a la costa l'històric arrelament republicà propicià la victòria republicana. També tingueren una marcada tendència republicana poblacions interiors com Santa Coloma de Farners i Caldes de Malavella³⁷.

Òscar Jané ressaltava de la Cerdanya que els principals espais polítics de la Cerdanya es reduïen a centres i agrupacions culturals, amb un vessant polític marcat i que el moviment sindical, sobretot a Puigcerdà, hi estava molt arrelat. Aquesta comarca durant els anys 30 es mostrà clarament favorable al republicanisme amb predomini d'ERC a totes les convocatòries electorals. El mateix Òscar Jané cita textualment: “no deixa de ser curiós que la liberal, comerciant i burgesa ciutat de vacances del Pirineu català, literàriament descrita a principi de segle per Narcís Oller a Pilar Prim, esdevingués un cantó llibertari”³⁸.

Finalment, Sofia Castillo tracta el cas del Ripollès, on sorprèn que qui guanyà les eleccions del 12 d'abril a Ripoll, no fossin els republicans històrics, sinó l'anomenada Catalanistes Coaligats, patrocinats per *Ressorgiment*. L'autora fa esment que el comportament electoral de la capital de comarca durant aquests anys demostra clarament que els ripollesos diferenciaven entre les eleccions locals i les autonòmiques i/o generals. Pel que fa a la resta de la comarca, ERC s'imposà clarament en poblacions com Camprodon, Campdevànol o Ribes de Freser. La Lliga, per la seva banda s'imposà a Gombrèn.

³⁶ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 204

³⁷ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 162-163

³⁸ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 233-238

D'altra banda, esmentats tots els autors del llibre d'Enric Pujol, Gerard Rincón Andreu i Quim Espelt Santandreu ens expliquen la Segona República a Berga i fan èmfasi en les dos coalicions que es presentaren a les eleccions del 12 d'abril: l'Ateneu Catalanista Republicà, vinculat a l'entorn d'ERC i el Centre Autonomista del Berguedà, que eren les dretes compostes, bàsicament, per militants de la Lliga. Tot i que ambdues coalicions obtingueren 7 regidors, el nombre de vots afavorí els republicans i Josep Ma. i Sobrevias en seria elegit l'alcalde.³⁹

4.4. LES ELECCIONS A LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA

Les eleccions del 12 d'abril a les terres de l'Ebre, tal com exposa Josep Sànchez i Cervelló, les forces republicanes, encapçalades per ERC i guiades pels discursos i la perseverança de personatges com a Marcel·lí Domingo i Ramon Nogués, entre d'altres, s'imposaren en pobles com Alcanar, Corbera d'Ebre, Flix, Gandesa, Móra d'Ebre, la Sénia, el Perelló i Roquetes. Els republicans aconseguiren 21 regidors vers els 8 monàrquics i dos dels carlins regionalistes⁴⁰.

Josep Recasens Llorc es centra en la Conca de Barberà i fa un anàlisi dels partits polítics i les tendències de les poblacions d'aquesta comarca. Parla dels casos de Montblanc, l'Espluga de Francolí, Sarral, Vilaverd, Vimbodí, Barberà de la Conca, Blancafort, Conesa, Llorac, Montbrió de la Marca, Passanant, Les Piles de Gaià, Pira, Santa Coloma de Queralt, Santa Perpètua de Gaià, Savallà del Comtat, Senan, Solivella, Vallclara, Vallfogona de Riucorb i Vilanova de Prades.

Exposa però que Montblanc i l'Espluga acapararen quasi tota l'activitat política, i que, exceptuant la població de Barberà, que es decantà pel socialisme, la resta de poblacions militaren entre ERC i la Lliga, representades en cada població pel seu partit polític, Centre, Ateneu o Associació. Com a fet anecdòtic es popularitzà per Sarral la proclama: "Visca Macià, que és català, mori Cambó, que és un traïdor".⁴¹

³⁹ "Anhels de llibertat: La Segona República a Berga" – Gerard Rincón i Quim Espelt: 5
<https://www.raco.cat/index.php/Erol/article/view/201196/307018>

⁴⁰ JOSEP SÁNCHEZ; *El republicanisme a les terres de l'Ebre*; Barcelona, 2007, Fundació Irla, pàg. 30

⁴¹ "La Segona República a la Conca de Barberà i els partits polítics (1931-1936)" – Josep Recasens Llorc: <file:///C:/Users/USUARI/Downloads/Dialnet-LaSegonaRepublicaALaConcaDeBarberaIElsPartitsPolit-7060257.pdf>

5. VICTÒRIA REPUBLICANA I PROJECTE D'ESTATUT

El resultat de les eleccions – en les quals només votaren els homes majors de 25 anys – fou, a nivell estatal victoriós per als sectors que s'oposaven a la monarquia.

La historiografia dretana sempre ha negat la victòria de les esquerres en les eleccions del 12 d'abril al·legant que, en primer lloc, no es tractaven d'unes eleccions constituents, i, ni tant sols polítiques, sinó només municipals. D'altra banda, afirmaven que les eleccions les havien guanyat els monàrquics perquè havien obtingut més regidors que els republicans. Aquest mateix argument, seria reutilitzat com una justificació d'allò que sí que era, amb tota evidència, una il·legalitat: la revolta militar del 1936⁴². Els monàrquics s'havien refiat completament dels mètodes tradicionals de manipulació de vots i de cap manera s'imaginaven una derrota com aquella.

Tal com s'ha afirmat anteriorment, la caiguda de la monarquia tenia sentits diferents a Madrid i a Barcelona, que hagueren d'elegir un mediador que seria Manuel Carrasco i Formiguera, enviat per Macià, per fer de pont entre els dos governs després de la proclamació de l'Estat Català sota el règim d'una República Catalana, que no van pair gairebé des del govern central.

Tot i que al Pacte de Sant Sebastià del 17 d'agost de 1930, els republicans espanyols s'havien compromès a reconèixer el fet català i la seva autonomia política, a més a més d'adoptar per a la personalitat pública de la nova Catalunya el nom històric de Generalitat, dubtaren en el darrer moment. Que Macià convertís en nacionalista la proclama merament republicana de Companys fou clau perquè es reconeixes l'autonomia catalana ja que, en el moment en que ho feu, no hi havia encara un Govern consolidat a qui li ho hagués de demanar. Macià però, no va continuar els dies següents amb la seva proclama inicial perquè bàsicament a Barcelona no hi havia prou clima independentista i es trobava pràcticament sol.

Constituint el govern de la Generalitat, s'aprovà el que seria el primer projecte d'Estatut de Catalunya, anomenat Estatut de Núria, i seria presentat a Madrid l'agost de 1931. Per les esquerres espanyoles fou interpretat com deia Ortega y Gasset, “nacionalismo particularista”, com un desig de marginar-se de l'Estat i fou considerat inacceptable perquè amenaçava la seva sobirania.

El primer president del Govern de la República, Manuel Azaña, presentà un discurs el maig de 1932 en què defensava la indelegabilitat i la indivisibilitat de la sobirania de l'Estat i acusava els catalans d'insolidaris per les seves exigències en un moment en què es demanava unitat. De la mateixa manera, desprestigià i desacredità Catalunya apel·lant de manera continuada un patriotisme popular. Malgrat això, el que es pot interpretar dels discursos des de Madrid envers Catalunya era la por de perdre el control

⁴² *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 32

i el domini d'uns territoris que, en aquell moment, es trobaven avançats respecte la resta de territori espanyol en matèria econòmica i social⁴³.

Manuel Carrasco i Formiguera fou l'encarregat de defensar l'Estatut a Madrid. Davant els canvis que havien proposat des del govern central, considerava que el text aprovat no responia a les aspiracions del poble català i creia que, seguint els principis democràtics establerts per la República, havia de ser la població catalana qui tingués l'última paraula. Finalment l'Estatut, malgrat que era força diferent del presentat per la Generalitat, seria aprovat el 9 de setembre de 1932 a les Corts.

El 20 de novembre del mateix any es realitzaren les eleccions al Parlament i Esquerra Republicana en sortí vencedora, després d'uns dies d'intensa violència verbal protagonitzada per les dues forces polítiques dominants: Esquerra Republicana i la Lliga Regionalista. La campanya d'Esquerra posà èmfasi en l'Estatut i en la futura gestió d'autogovern i es negà a formar coalició amb altres forces republicanes per tal d'aclaparar tot el catalanisme republicà en el seu partit. Per la seva banda, la Lliga fomentà la defensa dels propietaris i el catolicisme i inclogué en les seves llistes a membres de dreta i centredreta, exclouent-ne els monàrquics

La dada que sorprèn és, en un moment en què els catalans votaven pels seus representants, l'elevada abstenció de la població. Fins a un 40 % de la població es quedà a casa en les eleccions, l'abstenció més alta de totes les eleccions que es celebraren durant la Segona República. A Barcelona ciutat, l'abstenció fou del 47 %, Barcelona província d'un 46 %, a Tarragona d'un 36 % i a Lleida i Girona d'un 34 %. Consolidada la victòria d'ERC, malgrat perdre un 30 % dels vots respecte les eleccions del 12 d'abril de 1931, s'inaugurà de forma oficial el Parlament de Catalunya. El 14 de desembre de 1932, Francesc Macià seria elegit president de la Generalitat i Lluí Companys, president de la Cambra del Parlament⁴⁴.

6. DISCONFORMITAT VERS LA REPÚBLICA I ASCENS DE LA DRETA

La tasca reformista arreu del país que es realitzà d'ençà de l'entrada al govern dels republicans, generà disconformitat per part de les dretes, que eren les principals perjudicades, però, d'altra banda, les reformes dutes a terme fins llavors foren considerades lentes i insuficients per gran part de les classes treballadores i, de manera especial, pels anarcosindicalistes, que augmentaren les tensions i afebliren una coalició governamental, que ja era fràgil per sí mateixa.

⁴³ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 84

⁴⁴ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 100

El setembre de 1933 els socialistes de la UGT i del PSOE, decidiren retirar-se del govern i provocaren la dimissió d'Azaña. Niceto Alcalá Zamora, president de la República, dissolgué les Corts i convocà eleccions legislatives per al 19 de novembre del mateix any. Aquest moment de feblesa del govern de la República coincidí amb el moment en què les dretes havien superat ja el desconcert i la desorientació provocats per la caiguda de la monarquia i s'estaven reestructurant al voltant del nou partit d'extrema dreta format per Gil-Robles: la CEDA.

En aquestes eleccions, en què hi participaren per primera vegada les dones, en sortiren victorioses les dretes aliades amb els radicals. Clara Campoamor⁴⁵ tingué un paper decisiu en l'empenta per aconseguir el dret femení al sufragi i arreu de l'Estat participaren en les eleccions més de 6 milions d'electores; a Catalunya votaren un total de 470.000 dones, malgrat els amos de les fàbriques on treballaven milers de dones van intentar que aquestes no votessin. Les esquerres, dividides i víctimes de la llei electoral que elles mateixes havien promogut, perderen un gran nombre de diputats. A Catalunya, ERC seria derrotada per primera vegada en aquestes eleccions legislatives de 1933, i Aliança Obrera fou un dels molts obstacles en la campanya del partit.

Conxita Mir exposa que en aquestes eleccions Esquerra Republicana a Barcelona només s'alià amb la Unió Socialista, a Tarragona s'alià amb el Partit Republicà Radical Socialista, a Girona, es reunia amb radicals, federals, catalanistes i republicans del PRC, i a Lleida, la Dreta Liberal Republicana pactava amb ERC i els radicals, mentre que el PRC trencava amb el front d'esquerres que havia funcionat durant els comicis municipals d'abril del 1931⁴⁶.

A les eleccions generals del 19 de novembre del 1933, Josep Sànchez Cervelló, guanyarien les dretes per la falta d'entesa entre partits. La formació republicana més important d'aquest àmbit ideològic en territori tarragoní fou el Partit Republicà Radical, que dirigia Lerroux, tot i que va patir greus escissions durant aquest període pels canvis a posicions més dretanes, cosa que li va fer perdre el suport dels sectors de la classe obrera que fins aleshores li havien fet costat. On hi va haver el nucli lerrouxista més fort i permanent a les Terres de l'Ebre va ser a Tortosa, i, va tenir diversos noms, com ara Centre Republicà de Tortosa (1933), Centre Municipal Republicà Autonomista (1934) i Centre Republicà Radical (1936). Els màxims dirigents d'aquest àmbit ideològic van ser el tortosí Rafel Alemany i l'ampostí Joan Palau Mayor, que tot i que formalment era independent va ser escollit diputat a les eleccions legislatives de 1933⁴⁷.

⁴⁵ Pel·lícula a Tv3, "Clara Campoamor, la dona oblidada". Consultat el 23-03.2021.
<https://www.ccma.cat/tv3/pellicules/clara-campoamor-la-dona-oblidada-un-biopic-de-la-diputada-que-va-conseguir-el-sufragi-universal-a-espanya/noticia/2994729/>

⁴⁶ CONXITA MIR; *Lleida (1890-1936) Caciquisme polític i lluita electoral*; Barcelona, 1985, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 411

⁴⁷ JOSEP SÁNCHEZ; *El republicanisme a les terres de l'Ebre*; Barcelona, 2007, Fundació Irla, pàg. 38

El professor Tuñón, dins el llibre de Jaume Barrull apuntava que: “es evident que el abstencionismo anarcosindicalista perjudicó a la izquierda”. En termes generals, l’abstenció a les comarques lleidatanes, havia perjudicat a l’esquerra⁴⁸.

D’altra banda, la causa de la derrota de les esquerres catalanes, cal trobar-la, també, en la seva incapacitat per a formar grans coalicions davant l’ofensiva de les dretes, en les lluites internes que patien la majoria de partits i, malgrat la disminució de vots obtinguts, la dispersió del vot influí més en la derrota que no pas la pèrdua de vots.

Per circumscripcions, els resultats d’aquesta victòria de les dretes fou el següent: a Barcelona ciutat, s’imposà la Lliga Catalana amb el 37 % i ERC, coalitzada amb la Unió Socialista va obtenir el 36 %. Les altres candidatures quedarien molt diferenciades de les dues grans potències electorals. A Barcelona província però, la victòria fou per ERC amb el 48 % dels vots, mentre que la Lliga, en coalició amb tradicionalistes obtingué el 45 % dels vots. A Lleida, la majoria se l’endugué la Lliga en coalició amb els tradicionalistes, amb un 48 % dels vots, mentre que ERC quedà lleugerament per sota amb el 47 %. A Tarragona, la majoria també parà a mans de la Lliga, aliada amb tradicionalistes i radicals, amb un 43 % dels vots. ERC, que incloïa a la seva llista un candidat del PSOE, n’obtingué el 35 %. Finalment, a Girona, ERC s’endugué la majoria amb una candidatura en què va incloure un candidat de la Unió Socialista i un altre del Partit Republicà Democràtic Federal. Obtingueren el 53 % dels vots respecte al 35 % de la Lliga⁴⁹.

A Barcelona ciutat, sorgiren crítiques per la mala gestió de l’alcalde Jaume Aiguader i aquest fou substituït per Miquel Santaló, proposat de manera indirecta per Francesc Macià, acompanyat per membres de diverses tendències, com Ventosa i Roig, del sector rabassaire i Martí Barrera, del bloc obrer, entre d’altres. Aquest govern però, tindria una curta durada a causa de la mort del president Macià 3 mesos més tard. La pèrdua del president el dia de Nadal de 1933, va propiciar que a ERC sorgissin diverses rivalitats per ocupar el càrrec, però finalment, per majoria en sortí escollit Lluís Companys.

7. ELS FETS D’OCTUBRE DE 1934

El 3 de gener de 1934 es constituí el primer govern Companys en coalició amb Lluhí, del PNRE, Martí Esteve, d’ACR, Dencàs i Gassol, del sector nacionalista, Selves, del sector rabassaire i Martí Barrera de l’obrerista. La situació però, era complicada, ja que

⁴⁸JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 357

⁴⁹ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 101-104

arreu de Catalunya es palpava la tensió entre partits i tendències i per acabar-ho d'adobar, les postures anticatalanes des de Madrid, impedièn qualsevol avenç del govern de la Generalitat.

A partir de gener de 1934, l'absència de la Lliga Regionalista en els debats, facilità les discussions. El clímax arribà amb l'aprovació de la Llei de Contractes de Conreu. L'Estatut aprovat el 1932 reconeixia la capacitat legislativa de la Generalitat pel que fa a temes agraris i aquesta llei responia a la pressió des del camp i principalment del sector rabassaire, que demanaven des de feia temps una reforma de les relacions socials i laborals al camp i de l'accés dels parcers i arrendataris a la propietat de la terra.

La Llei fou aprovada el 21 de març del mateix any, però un mes després, els membres de la Lliga, pressionats pels propietaris, organitzats a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la impugnaren a les Corts de Madrid. Dies després però, el Parlament català tornà a aprovar una llei idèntica a la que havien proposat anteriorment, tot argumentant que aquesta entrava dins les competències que l'Estatut d'autonomia els atorgava.⁵⁰ Les tensions entre govern central i el català no paraven de créixer i l'1 d'octubre, després de 8 mesos d'absència, els diputats de la Lliga tornaren al Parlament, en un intent ja irreparable, de crear un clima de conciliació a Catalunya.

3 dies més tard, el president de la República, Alcalá Zamora, encomanà a Lerroux formar govern i aquest inclogué dins la seva llista 3 ministres de la CEDA, fet que provocà un ressentiment hostil de les esquerres espanyoles, que consideraren inacceptable la presència d'aquest partit feixista.

Per aquest motiu, esclatà una vaga general a Madrid, Astúries i altres grans ciutats espanyoles com a protesta contra el govern radicalcedista. Davant del perill de la desnaturalització del règim republicà s'exigia la immediata dissolució de les Corts i la convocatòria de noves eleccions. A Catalunya, Aliança Obrera cridà a la vaga, però la CNT, al·legant la persecució de la policia de la Generalitat, es negà a entrar en contacte amb ERC ni amb la mateixa Aliança Obrera⁵¹.

L'endemà, el dia 6, Companys i el seu govern havien perdut el control de la situació. Sotmès a tota mena de pressions, a les vuit del vespre del dia 6, Companys, amb el suport unànime del seu govern, proclamà des del Palau de la Generalitat, l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola.

Manel López ens explica de manera explícita, en un extens article a "El Punt Avui", els fets del Sis d'Octubre. Coincidint amb els vuitanta anys de la proclamació de l'Estat Català per part de Lluís Companys, el 2014 l'autor ens recordà com una "acció aventurista" acabà amb tot el govern de la Generalitat entre reixes a causa de la falta d'unanimitat entre els revoltats, uns objectius poc definits i una acció poc preparada.

⁵⁰ ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 219

⁵¹ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 113

Els resultats de les eleccions de gener de 1934 reflectiren arreu de l'estat, que republicans i socialistes d'esquerres s'enfonsaven i la CEDA i els lerrouxistes en sortien victoriosos. A Catalunya, s'havia imposat la Lliga en un frec a frec amb ERC. La mort de Francesc Macià, el 25 de desembre de 1933 havia convertit en nou president de la Generalitat Lluís Companys, que va veure com la Lliga, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i els lerrouxistes portaven la Llei de Contractes de Conreu (aprovada pel Parlament l'abril de 1934) davant del Tribunal de Garanties Constitucionals, que la declarà nul·la el 8 de juny del mateix any. Quatre dies més tard el Parlament aprovava una nova llei de Contractes, idèntica a l'anterior.

Gil Robles, el dirigent de la CEDA, demanava l'aplicació rigorosa de la llei contra la *rebeldia separatista* de la Generalitat. El mateix dirigent havia assistit al congrés del Partit Nazi a Nuremberg feia poc i el temor del que havia succeït a Alemanya, Àustria i Itàlia, era ben present entre la societat catalana. Manel López considera que l'ascens dels feixismes, l'agudització de la confrontació social i política a Catalunya, el canvi de rumb al capdavant de la República a partir de novembre de 1933 i la conflictivitat entre les institucions catalanes i les de l'Estat foren el conjunt de fets que conduïren al Sis d'Octubre. Manuel Cruells, en una obra treballada i d'analítica personal, parla dels fets d'aquest dia produïts a Catalunya, tot i que remarca que defuig d'un judici definitiu de les interpretacions.

Poc després de les vuit del vespre del mateix Sis d'Octubre, Lluís Companys proclamà des del balcó del Palau de la Generalitat "l'Estat Català de la República Federal Espanyola". A l'interior del govern català existia però un altre plantejament representat per Josep Dencàs, cap visible de les Joventuts d'Esquerra Estat Català que preveia un escenari revolucionari arreu de l'Estat però que només acabà succeïnt a Astúries. La fallida immediata de l'acció, condemnà Dencàs i Companys. La desunió dels dirigents catalans explica per què el general Batet, amb poc més de 2.000 homes aconseguí posar fi al moviment a Barcelona en poques hores.

Aliança Obrera, que agrupava tot el seguit de forces obreres fora de la CNT, proposava proclamar la República Catalana i activar una insurrecció general. La seva idea fracassà malgrat que als principals centres industrials de Catalunya, com Mataró, Badalona, Vilanova i la Geltrú, etc. i als principals centres agraris, com Vilafranca del Penedès, pobles del Priorat i comarques de Lleida, s'hi produïren confrontacions revolucionàries.

Companys, els consellers i també Pi i Sunyer i els regidors d'esquerres, foren detinguts i traslladats als vaixells Uruguay i Ciudad de Cádiz, que foren habilitats com a presó. La fugida del conseller de governació, Josep Dencàs, per les clavegueres, fou interpretada com un acte d'insolidaritat, ja que significava negar-se a assumir la responsabilitat política d'uns actes en els quals ell havia tingut un paper cabdal. Als sindicats barcelonins la derrota durà unes quantes hores més i es produïren fins a 40 morts. A la resta de Catalunya també es produïren nombrosos incidents com l'establiment de

controls a les carreteres per part d'escamots armats, enfrontaments amb la Guàrdia Civil, etc⁵².

Si l'Estat Català només havia durat deu hores, la revolta arreu de l'Estat encara durà menys, llevat del cas d'Astúries. A Madrid, Andalusia i altres grans ciutats, la vaga general tingué poc impacte i només a Astúries, Aliança Obrera, on sí que tenia el suport de la CNT, havia encapçalat una autèntica rebel·lió social. Després de dues setmanes, l'exèrcit, amb la destacada participació de tropes vingudes del Marroc, pogué controlar tota la conca minera i portà a terme una repressió generalitzada dels revolucionaris asturians

La derrota d'octubre va significar la suspensió de l'autonomia catalana, una repressió social i política generalitzada, amb més de 5.000 empresonats, la militarització de la vida pública, la clausura d'entitats socials, polítiques i culturals, la fi de la catalanització popular i l'empitjorament de les condicions laborals de bona part de la població.⁵³

De l'Estatut d'Autonomia de 1932 i de la votació de la Llei de Contractes de Conreu també en parla, d'una manera general i tractant diferents punts de l'estat, Pierre Vilar a *La Guerra Civil Espanyola*.

Jaume Barrull, en la mateixa línia que Manel López, exposa que en els fets d'octubre de 1934 hi coincidiren diferents interessos: els dels rabassaires (derogació de la Llei Contractes de Conreu); els dels nacionalistes d'Estat Català, intentant reconduir la crisi del règim republicà cap a unes posicions favorables als seus interessos (independència, confederació... tot i que no tenien gaire definits els seus objectius); els de l'Aliança Obrera, i per últim, que el seu objectiu era transformar la crisi en una revolució social; la sorprenent neutralitat de la CNT catalana, privava a aquests últims de qualsevol possibilitat d'èxit, i els reduïa per tant, a un paper de radicalització d'una situació que dirigirien els altres.

7.1. ELS FETS D'OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE LLEIDA

Barrull exposa que en esclatar la vaga general revolucionària, aquesta s'estengué per uns 25 pobles de la regió lleidatana. Pel que fa a les Garrigues, documenta vagues a les Borges, Castellans, Esplugas Calba, Juneda, la Pobla de Cérvoles i Torregrossa; a la Noguera, vagues a Alfarràs, Artesa de Segre, Balaguer, Bellví, el Poal, Ponts, Tèrmens i Menàrguens. A la Segarra, vagues a Guissona i Cervera; al Segrià, es decretà la vaga als

⁵² *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg.118

⁵³ Manel López – “Els fets del Sis d'Octubre” :<https://www.elpuntavui.cat/article/3-politica/17-politica/782540-els-fets-del-sis-doctubre.html>

Alamús, Alguaire, Mollerussa, Almenar, Torres de Segre i Vilanova d'Alpicat i pel que fa a l'Urgell, documenta vagues a Agramunt, Bellpuig, Ivars i Tàrraga⁵⁴.

A les Garrigues, tal com explica Marc Macià, els fets d'Octubre de 1934 foren tant convulsos com a la resta de Catalunya. A Juneda es cremà el local del Foment i hi hagué un mort i diverses detencions, a les Borges Blanques, es produïren incidents entre els grups de vaguistes liderats pel Bloc Obrer i Camperol i les Joventuts d'Estat Català, a Torregrossa es saquejaren i incendiaren béns de l'Església i a la Pobla de Cérvoles s'ocupà la central telefònica. L'endemà es convocaren vagues a Juneda, Arbeca, Castellans, l'Espluga Calba, La Pobla de Cérvoles i Torregrossa. En conèixer-se la derrota de la Generalitat, els revoltats es retiraren dels carrers i es produïren diverses detencions i processaments⁵⁵.

El professor Balcells però, exposa que, en tot el camp lleidatà, no va haver-hi cap intent (ni seriós, ni parcial) de fer-se realment amb el poder, ni cap de les habituals manifestacions de les revoltes, pel que hem de considerar que els propis revoltats no creien en la seva pròpia força ni en la dels seus dirigents.

La repressió fou notable, en uns dies les presons s'ompliren de gom a gom i només a l'àrea de Lleida es detingueren 400 persones els dies posteriors al dia 6. La pagesia, que tenia un pes important en aquesta zona, fou la classe més reprimida. La majoria de propietaris consideraven la derrota de la Generalitat com una victòria pròpia i, entre l'octubre de 1934 i el gener de 1935 foren expulsats de les terres que conreaven més de 1400 pagesos⁵⁶.

Glòria Coma explica que, la prohibició de la Llei de Contractes de Conreu a Catalunya, fou interpretada com un atac a l'autonomia i a la República, a més a més, de l'entrada de Gil Robles, de la CEDA, al govern. A Tàrraga el dia 5 al migdia un grup d'obres obligà a tancar comerços, fàbriques, bars i societats i a mitja tarda es decretà l'atur general a la ciutat. Cal recalcar que no es produí cap incident violent mentre la gent seguia amb incertesa els esdeveniments de Barcelona a través de la radio a la plaça Francesc Macià⁵⁷.

El dia 6, quan el president Companys declarà l'Estat Català dins la República Federal, la minoria d'esquerres a l'Ajuntament, obligà a la majoria de dretes a lliurar-los el

⁵⁴ JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 393-394

⁵⁵ "Els fets d'Octubre també aquí" – Marc Macià Som Garrigues: <https://www.somgarrigues.cat/reportatges/55/els-fets-d-octubre-tambe-aqui?fbclid=IwAR0F92P-OSjOCrVPn7v1EupprAQMeEsbPVCdcMPxplxOkcSYHSw0LFSvThQ>

⁵⁶ JAUME BARRULL; *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*; Lleida, 1986, Col·lecció Clio, pàg. 401

⁵⁷ GLÒRIA COMA; *Tàrraga a la Segona República*; Lleida, 1992, Pagès Editors, pàg. 98-99

comandament de la ciutat. Es requisaren armes i es prengué el control dels carrers. En assabentar-se de la rendició del govern català, la Guàrdia Civil lliurà altre cop les claus de l'Ajuntament a la dreta i posteriorment, foren clausurades les entitats d'esquerra i detinguts regidors d'ERC i del BOC, que serien empresonats i jutjats el gener del 1936⁵⁸.

7.2. ELS FETS D'OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE BARCELONA

Tal com explica Agustí Barrera, a Arenys de Munt, es proclamà el 6 d'octubre l'Estat Català per part de militants d'ERC, USC, Estat Català i Nosaltres Sols. En assabentar-se de la proclamació de Companys es produí una manifestació al poble on l'autor hi destaca la participació femenina de la Joventut Socialista de Catalunya.

Durant tot el dia es cantaren proclames contra Lerroux, Cambó, la CEDA i visques per la República, mentre es requisaven armes i s'entregaven als fidels. En assabentar-se de la rendició de la Generalitat, les armes foren tornades a les armeries i la gentada retornà a les seves cases. A Arenys es produïren 6 detencions, acusats d'auxili a la rebel·lió.

Pel que fa a l'Alt Penedès, Ramon Arnabat exposa que els fets del sis d'octubre tingueren una alta repercussió en aquesta comarca, sobretot els encausats del municipi de Santa Margarida i els Monjos, que es desplaçaren a Vilafranca.

La revolta fou convocada, com a tot Catalunya, per Aliança Obrera i tingué un fort contingut agrari, ja que es considerà que era el moment de combatre "l'usurer, el cacic i el capellà"⁵⁹. El dia 5 a la tarda, es formaren els primers piquets en diverses viles i el dia 6 la vaga s'havia estès a tota la comarca i els vaguistes foren convocats a Vilafranca per consolidar la revolta.

Arnabat destaca d'aquesta comarca, a diferència de moltes altres, la participació de membres de la CNT, independentment del criteri dels seus dirigents. Es registraren els locals del PRR i el Centro Agrícola. De la mateixa manera, es cremaren diverses esglésies i s'empresonà diversos propietaris que no havien pogut fugir a temps.

En assabentar-se de la desfeta, els cacics dels pobles facilitaren a la Guàrdia Civil la llista de noms dels que havien de ser detinguts, per qüestions polítiques o personals. A Santa Margarida i els Monjos foren empresonades 13 persones. Els ajuntaments tornaren a mans de la dreta i aquell caciquisme que semblava que per sempre més estava desterrat, retornà al camp català. Els propietaris aprofitaren l'ocasió per revenjar-se dels pagesos i es produïren fins a 68 desnonaments a la comarca.

⁵⁸ GLÒRIA COMA; *Tàrrega a la Segona República*; Lleida, 1992, Pagès Editors, pàg. 100

⁵⁹ "EL SIS D'OCTUBRE A L'ALT PENEDÈS: UN EPISODI DE LA LLUITA SOCIAL AL CAMP" - RAMON ARNABAT <https://www.raco.cat/index.php/Plecs/article/view/280640/368322>

Jordi Sardans i Pere Gasol parlen sobre els fets a la ciutat de Manresa on, des del dia 5 al matí s'estengué la vaga general amb els piquets d'Aliança Obrera. Al migdia, fou assaltat el local del Partit Radical i es cremà el retrat de Lerroux. Mentre la Guàrdia Civil esperava a la caserna, membres d'Aliança Obrera, Rabassaires i escamots d'Estat Català es feren amos dels carrers. Amb la proclamació de la República Catalana i la dissolució dels ordes religiosos arribaven a la ciutat rabassaires de tota la comarca per adherir-se al moviment, però en rebre notícies pessimistes des de Barcelona, alguns d'ells, juntament amb els guàrdies d'assalt i els mossos d'esquadra, decidiren emprendre el camí cap a la capital de província. Abans d'arribar-hi però, es conegué la rendició de Companys i foren retornats cap a casa. Els membres d'esquerres de l'Ajuntament es tancaren a l'edifici, envoltats per la Guàrdia Civil, fins que decidiren rendir-se i posar els càrrecs a disposició del comandament militar. Tots els regidors presents a l'edifici foren conduïts a la caserna militar, on els maltractarien i empresonarien. Com a escarment, es clausuraren els centres d'ERC i la CNT, i els càrrecs de l'Ajuntament els ocuparen membres de la Lliga, els carlins, els radicals i membres d'Acció Popular. Els empresonats no serien restablerts als seus càrrecs fins després de la victòria de les eleccions de febrer de 1936.

Israel Calvache i Matuet, sense entrar en detall, exposa que els incidents tingueren força repercussió a Granollers, on els membres d'ERC hi tingueren una implicació directa i es produïrien enfrontaments als carrers.

7.3. ELS FETS D'OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE GIRONA

En terreny gironí, Javier Navarro, dins el llibre d'Enric Pujol, indica que Aliança Obrera convocà la vaga general revolucionària en el moment que Companys proclamà l'Estat Català. A diferència del que succeí a Barcelona, el proletariat armat, especialment el gironí i el saltenc, feu front a l'exèrcit als carrers. El comandant Domínguez Otero era mort d'un tret mentre llegia el ban militar contra la sublevació. La resistència acabaria però quan arribaren les notícies de la rendició del govern català. La repressió posterior retornà als foscos moments de la Dictadura de Primo de Rivera⁶⁰.

Els fets d'octubre a l'Alt Empordà marcaren un abans i un després del període republicà. Es proclamà l'Estat Català a Figueres i immediatament els militars del Castell imposaren l'estat de guerra. Tots els regidors d'ERC foren destituïts i alguns d'ells empresonats⁶¹.

⁶⁰ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 98

⁶¹ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 165

Al Baix Empordà, tal com explica Jordi Gaitx, s'hi produïren diversos aldarulls, moltes vegades, amb la complicitat dels governants locals de caràcter republicà. S'autogestionaren guàrdies armades a Palamós, la Bisbal i Torroella. A Palafrugell fou on s'hi produïren els incidents més greus, amb detencions per part dels partidaris de la dreta i aplegament d'armes. En poblacions com Gualta, per exemple, on hi governava la Lliga, s'evitaren aquests fets. Un cop sufocada la revolta, la repressió contra els sectors socials i els grups polítics que hi havien participat fou esgarrifadora. Es van produir moltes detencions i els dirigents van haver d'exiliar-se. Sense anar més lluny, a Palafrugell més de quaranta persones foren sotmeses a consell de guerra i la majoria foren empresonades⁶².

Jordi Pujiula diu que a la Garrotxa es tancaren diversos centres i ateneus, com el Centre Republicà d'Esquerra de Sant Joan o els locals d'ERC, BOC i ACR a Olot, a banda de la detenció dels líders de la revolta.⁶³

A Girona, Xavier Díez apunta que Aliança Obrera decretà la vaga general i a l'Ajuntament, Camps Arboix, cap de la minoria republicana al consistori gironí, seguint el gest de Companys, desplegà l'estelada al balcó de l'Ajuntament de Girona i proclamà l'Estat Català. Arran d'aquest fet, les forces d'ordre intervingueren i destituïren tots els alcaldes i regidors de la comarca que hi haguessin tingut implicació directa. Les posicions vacants foren ocupades per membres de la Lliga. A més a més, s'acomiadaren arreu de la comarca treballadors per la seva militància política o sindical i s'iniciaren processos de desnonaments als rabassaires⁶⁴.

Josep Clara també tracta, de manera particular, la revolta de Girona. Indica que el moviment s'inicià a la capital el dia 5 al matí, amb la vaga convocada per Aliança Obrera i grups de vaguistes recorregueren els carrers i pressionaren perquè les botigues, tallers, fàbriques i despatxos s'ahderissin a l'acció. El dia 6 tots els combois de ferrocarril que arribaven a l'estació foren detinguts i a la tarda l'ajuntament de dretes fou substituït, com també apuntava Xavier Díez, per una gestora presidida per Joaquim de Camps i Arboix, d'ERC. Al centre republicà es celebrà una reunió de representants de partits d'esquerra i organitzacions sindicals, acte presidit per Miquel Santaló. Quan es feu públic que l'exèrcit proclamaria l'estat de guerra, els revoltats acudiren a la central elèctrica per tal que fos apagat l'enllumenat i la foscos impedís la circulació de les persones i soldats. Alguns dels revoltats, s'esmunyiren i aconseguiren fugir. Altres membres d'ERC i d'Acció Catalana romangueren a la comissaria de la Generalitat des d'on intercanviaren trets amb la policia i un dels quals feriria mortalment el comandant Domínguez Otero.

⁶² ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 181-182

⁶³ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 194

⁶⁴ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 206

Coneguda la rendició de Companys a Barcelona, els revoltats es rendiren i “com sol ser habitual després d’una revolta que fracassa, comença de seguida la repressió”⁶⁵. S’engarjolaren centenars de persones, es clausuraren centres polítics i sindicals, es produïren exilis, processos militars i condemnes, etc.

A la Selva, Josep Maymí en destaca els diversos empresonats a Santa Coloma de Farners (6) i Caldes de Malavella (3)⁶⁶ i Sofia Castillo explica que a Ripoll, el dia 6 a la nit, en Xavier Casademunt, diputat al Parlament per ERC, es presentà a l’Ajuntament de la ciutat acompanyat per d’altres membres d’el’ERC local i instà l’alcalde a proclamar l’Estat Català des del balcó. Aliança Obrera convocava la vaga el dia següent i el dia 7 s’instaurava l’estat de guerra a la ciutat. Malgrat això, la vaga continuà fins el dia 9 amb diversos incidents⁶⁷.

A la població de Berga, Gerard Rincón i Quim Espelt expliquen que després de l’aixecament del govern de la Generalitat contra la República, la majoria de representants republicans a l’Ajuntament foren empresonats.

7.4. ELS FETS D’OCTUBRE A LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA

Josep Sánchez i Cervlló exposa a “Republicanisme a les terres de l’Ebre” que la Llei de Contractes de Conreu al camp de Tarragona havia tingut poca implantació, a causa de què a les comarques en què el conreu de la vinya estava més estès, la Terra Alta i la Ribera d’Ebre, la propietat estava molt repartida i el plet rabassaire era poc significatiu. Davant l’aprovació d’aquesta Llei, els propietaris reaccionaren violentament i utilitzant la Lliga i la CEDA, aconseguiren que es declarés institucional.

A les Terres de l’Ebre, el 6 d’octubre de 1934, qui va dur l’ordre de proclamació de l’Estat Català va ser el diputat d’ERC, Miquel dels Sants i Cunillera. Es produïren incidents destacats a Ulldecona i Alcanar. Per contra, a Móra d’Ebre o Tortosa, en que les forces d’ordre públic o membres de partits republicans eren més conciliadors, van impedir que es produïssin aldarulls greus.⁶⁸

El nombre d’empresonats arran del Sis d’Octubre va pujar fins als 287, repartits, tal com l’autor exposa en una quadrícula: 7 a Alcanar, 5 a Aldover, 4 a Alfara de Carles, 8 a L’Aldea, 15 a l’Ametlla de Mar, 34 a Amposta, 4 a Arnes, 22 a Batea, 6 a Benissanet,

⁶⁵ Josep Clara- “Girona, revolta urbana i resistència fugaç”: <https://www.raco.cat/index.php/Plecs/article/view/280638/368320>

⁶⁶ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 226

⁶⁷ ENRIC PUJOL; *El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936*; Barcelona, 2009, Viena Edicions, pàg. 252

⁶⁸ JOSEP SÁNCHEZ; *El republicanisme a les terres de l’Ebre*; Barcelona, 2007, Fundació Irla, pàg. 39

17 a Bot, 5 a Deltebre, 34 a Gandesa, 29 a l'Horta de Sant Joan, 2 al Mas de Barberans, 3 a Mórda d'Ebre, 7 a l'Ampolla, 10 al Pinell de Brai, 2 a La Pobla de Massaluca, 5 a Prat de Comte, 17 a Riba-Roja d'Ebre, 3 a Roquetes, 7 a La Ràpita, 5 a Santa Bàrbara, 3 a Tivissa, 13 a Tortosa, 9 a Ulldecona i 1 a La Serra d'Almos, Els Reguers i Vinebre⁶⁹.

Durant els mesos següents els cacics locals com ara Palau a Amposta, Bau a Tortosa, els germans Serres a Móra d'Ebre i Domingo Figueres a Gandesa, van aprofitar els incidents per neutralitzar els elements progressistes dels municipis, amb l'ajuda de la Guàrdia Civil, amb la intenció d'encapçalar i organitzar la repressió a les Terres de l'Ebre.

8. LA GENERALITAT INTERVINGUDA

Després de la desfeta del govern de la Generalitat, l'autoritat militar es feu càrrec interinament de tots els serveis i funcions governatives, de manera que les institucions de la Catalunya autònoma ja no podien actuar, tot i que no van ser dissoltes. El coronel Francisco Jiménez Arenas va ser nomenat governador de Catalunya i president accidental de la Generalitat i, per un decret de Madrid, foren destituïts Companys i tots els consellers. Amb l'excusa del manteniment de l'ordre, el govern de Lerroux amb participació cedista aprofità la situació per desacreditar l'esquerra política i obrera, tant a Catalunya com a Astúries i cada vegada sonaven amb més força les peticions per la derogació de l'Estatut català per part de l'extrema dreta.

A finals de 1934, a les Corts de Madrid hi hagué diversos debats sobre els fets d'Octubre i Francesc Cambó, representant de la Lliga, s'enfrontà a diversos diputats espanyolistes que exigien la supressió de l'Estatut.

La situació política continuà sent força inestable durant els mesos següents a causa de la feblesa dels governs central que al llarg de 1935 comptà amb 6 governs diferents i que a cada legislatura es tensava més la corda entre radicals i cedistes. Al maig d'aquest any, aquestes diferències es palesaren en la reestructuració del govern Lerroux, que inclogué el mateix Gil-Robles, que es va fer càrrec del Ministeri de Guerra i una de les primeres mesures que decretà fou la del nomenament del general Francisco Franco, que havia destacat en la repressió de la revolta asturiana uns mesos enrere.⁷⁰

A Catalunya, el radical Joan Pich i Pon fou nomenat per Lerroux president de Catalunya. Pich constituí un govern de coalició format per gent de la Lliga Catalana, els radicals, cedistes i personalitats independentistes de dreta.

⁶⁹ JOSEP SÁNCHEZ; *El republicanisme a les terres de l'Ebre*; Barcelona, 2007, Fundació Irla, pàg.43

⁷⁰ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 120

Al setembre de 1935 però, l'escàndol de l'estraperlo, en què el cap de govern, Alejandro Lerroux i l'aleshores president i alcalde de Barcelona, Joan Pich i Pon, hi tenien una implicació directa, propiciaren el desprestigi del partit i la caiguda de Lerroux, de manera que el president de la República dissolgué les Corts i convocà eleccions per al 15 de febrer de 1936. El valencianista Ignasi Vilallonga, antic col·laborador polític de Cambó, i militant de la DRV, fou nomenat nou governador i president de la Generalitat.⁷¹

La dissolució de les Corts i la convocatòria d'eleccions provocaren la dimissió de Vilallonga i el substituï Fèlix Escalas, que presidiria l'últim govern de la Generalitat d'aquesta etapa en què el govern tant sols estava format per membres de la Lliga.

Tots els governs de Catalunya d'entre octubre del 1934 fins a desembre de 1935 no foren constituïts d'acord amb l'Estatut ni responien davant el Parlament, que no funcionava. Un cop suspesa l'autonomia estatuària, qui en realitat dirigia la política catalana eren els governs de Madrid, que nomenaven els presidents de la Generalitat intervinguda. Per això l'acció de lliguers, radicals i cedistes a les institucions – Generalitat i ajuntaments – no era el resultat del suport popular, sinó de la voluntat del govern central.

La situació fou aprofitada pels partits d'esquerres i es començaren a difondre missatges de què Companys i “els homes del sis d'octubre” eren els veritables representants de la tradició catalanista i republicana, mentre s'acusava la Lliga de complicitat amb la repressió governamental i d'aprofitar-se de la situació per ocupar de “forma il·legítima” la Generalitat i els ajuntaments⁷².

Convocades les eleccions i havent après de l'experiència del que havia passat el novembre de 1933, decidiren formar una candidatura d'ampli abast: l'anomenat Front d'Esquerres. A la resta de l'estat la coalició s'anomenà Front Popular.

9. ELECCIONS I PRIMAVERA DEL 36

La sortida de Pi i Sunyer de la presó el febrer de 1935 marcà el punt de partida d'una nova etapa. En primer lloc, es reconstituï el Comitè Executiu. A més, de Pi, l'integraren Pere Coromines, Joan Puig i Ferrer, Marià Pujolar, Martí Rouret, Hilari Salvador i Humbert Torres. Pi s'encarregà de formar el Front d'Esquerres, integrat per ERC, ACR, ISC, PNRE, Partit Català Proletari, POUM i Partit Comunista de Catalunya. La Unió de

⁷¹ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 121

⁷² *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 123-124

Rabassaires també hi participà de manera singular amb els seus dirigents Josep Calvet i Pau Padró.⁷³

Tal com explica Jaume Barrull, després d'un temps de presó o exili per part de molts personatges destacats republicans, aquestes anaren reapareixent entre finals de 1935 i principis de 1936. Respecte a les eleccions del 1936, les esquerres deixaren de banda els elements del POUM, mentre que les dretes, exclogueren els radicals, de manera que Daniel Riu Periquet presentà la candidatura en solitari.

Pel que fa a les comarques lleidatanes, el 28 de gener de 1936, als locals del Centre Comarcal de Lleida, va ser presentada la Candidatura d'Unió de Dretes (Front Català d'Ordre), actuant com a president el diputat Romà Sol. La campanya de les esquerres, separades en diferents mítings, sense testimonis i amb la desaparició de totes les col·leccions de l'*Ideal*, és difícil d'explicar com van dur-la a terme.

La victòria de les esquerres va posar punt i final a la suspensió de l'Estatut català després de gairebé un any i mig. El dia 20 es constituí a Madrid un nou govern encapçalat per Azaña, que justament l'endemà decretava una amnistia general per a tots els presos polítics. El dia 26 de febrer, un decret del govern, autoritzava el Parlament de Catalunya a reprendre les seves funcions per tal de poder designar el govern de la Generalitat. El dia 1 de març Companys i els consellers, ja alliberats, tornaven triomfalment a Barcelona, llevat del fugat Josep Dencàs, que seria substituït per Josep Maria Espanya i Sirat, de qui Antonieta Jarne, com hem esmentat en apartats anteriors, en realitza una brillant biografia.

Pel que fa a la política, la Lliga i ERC acostaren posicions amb la voluntat mútua de superar les tensions dels darrers temps i de la passada campanya electoral per tal d'evitar una polarització política al territori català que podria tenir unes conseqüències irreparables. Malgrat aquest intent, el destí seria molt pitjor.

A Madrid es produïa el 7 d'abril de 1936 la destitució del president Alcalá Zamora i Manuel Azaña seria l'escollit per substituir-lo tres dies més tard. Arreu del país però, l'extrema dreta estava creant un clima estrany, cridant a no reconèixer els resultats de les eleccions, i incitant els militars a donar un cop d'estat per tal de restablir l'ordre. A aquestes provocacions s'hi afegiren els diversos enfrontaments dins les esquerres entre el sector revolucionari encapçalat per Largo Caballero i els moderats, encapçalats per Indalecio Prieto.

Pel que fa a Catalunya, la premsa era bastant conservadora i, a diferència de la resta de l'estat, no hi havia una premsa influent que incités a cap dels dos sectors a trencar amb l'ordre. El clima que es respirava era de relativa entesa entre els dos partits majoritaris i al juny de 1936, Companys i Cambó acordaren votar passat l'estiu una nova llei electoral. El mateix diari que donava recolzament a la Lliga, "La Veu de Catalunya", publicava el 18 de juliol l'article "El respecte a la llei" on condemnava la rebel·lió ja

⁷³ ÀNGEL DUARTE; *Història del republicanisme a Catalunya*; Lleida, 2004, Pagès Editors, pàg. 213

iniciada al Marroc i a les Canàries i assenyalava que els catalanistes conservadors no tenien cap responsabilitat ni complicitat en la revolta⁷⁴.

10. LA REPÚBLICA EN PERILL

La radicalització de les dretes va agreujar-se després del febrer de 1936. El general Emilio Mola, amb el pseudònim “d’El Director” coordinà diversos conspiradors. En començar el mes de juny, el pla per a la revolta pretenia substituir el comandant militar de Catalunya, el general Francisco Llano de la Encomienda, per Manuel González Carrasco. D’altra banda, Goded, cap militar de les Balears, havia de revoltar les Illes i després volar cap a València per desplaçar el general Fernando Martínez-Monje. Aquest pla fou invertit el 23 de juny i s’acordà que Goded revoltaria Barcelona i Carrasco València⁷⁵.

Els conspiradors entraren en contacte amb la Unión Militar Española, Comunion Tradicionalista, Falange Española y de las JONS, la Confederación Española de Derechas Autónomas, Renovación Española i Acción Española. Amb la Lliga, que consideraven antiespanyola, no hi volgueren tractes. Tot i els rumors d’una possible revolta militar, la Generalitat es va negar a lliurar armes al poble, refiada de les forces d’ordre públic sota el seu comandament i s’hi afegí la por a comprovar la força dels anarquistes armats.

A Lleida, tal com explica Vicenç Ximenis, el dia 18 de juliol grups de civils armats es deixaren veure pels carrers de la ciutat i joves de diferents poblacions com Bellvís, Juncosa, l’Espluga Calba i Torregrossa, acudiren a la crida dels falangistes lleidatans. La matinada del 19 de juliol van revoltar-se totes les casernes de Barcelona, excepte la intendència i l’aviació del Prat. En no comptar amb el general de la divisió, Llano de la Encomienda, dirigí les revoltes Álvaro Fernández Burriel, malgrat els veritables dirigents eren els capitans de l’UME. El cap de l’Estat Major, coronel Moxó, va telefonar a les guarnicions per incitar-les a l’aixecament: el coronel Rafael Sanz Garcia revoltà Lleida; el tinent coronel Joaquín Blanco Valdés, La Seu d’Urgell; el general Jacinto Fernández Ampón, Girona; el coronel Jorge Villamide Salinero, Figueres; a Mataró, el coronel Julio Dufoo proclamà l’estat de guerra, però va retractar-se en

⁷⁴ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 126-127

⁷⁵ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 212

descobrir que Moxó l'enganyava. El coronel Ángel Martínez-Peñalver a Tarragona i el comandant Luis Menéndez a Manresa⁷⁶.

Des de la perifèria, les columnes de tropes revoltades marxaren cap als principals edificis polítics i militars del centre de Barcelona; els acompanyaven grups civils poc nombrosos, ja que la majoria dels compromesos no s'havia presentat. Mentrestant, el govern preparava la seva policia i la CNT advertia els seus militants.

Els revoltats tenien l'objectiu de repetir, a grans trets, l'ocupació de Barcelona del Sis d'Octubre de 1934, però van xocar amb els guàrdies d'assalt del govern i amb els obrers que s'havien pogut armar. Sorprenentment la Guàrdia Civil es mantingué al costat de la República i, malgrat els nombrosos oferiments que reberen per adherir-se al cop, obligaren als rebels a entregar-se. El general Goded es rendí i acceptà la proposta de Companys de posar fi a la revolta a Catalunya a través de la ràdio, anunciant la desfeta i demanant als seus subordinats l'abandonament de la lluita.

11. DEL “PRONUNCIAMIENTO” A LA GUERRA CIVIL. LES PRIMERES ACCIONS MILITARS

El Pronunciamento va fracassar com a cop d'estat, tot i que els rebels tenien el control d'importants recursos. També fracassà el govern republicà, que no pogué mantenir la disciplina de l'exèrcit i els cossos policials, ni reduir el focus d'insurgents. D'aquest doble fracàs va derivar-se una situació d'empat, que va evolucionar cap a la guerra civil.

Els primers dies, tots dos bàndols van organitzar columnes amb les forces militars i d'ordre públic disponibles, i també amb voluntaris armats. Pretenien avançar-se al contrari en l'ocupació de nuclis de població i punts estratègics del territori. Les mancances d'equip militar eren grans, i als Països Catalans el problema era molt greu, sense fàbriques militars ni prou indústria pesant. Els milicians, armats de qualsevol manera, afermaren el poder dels partits i dels sindicats, convertits en úniques institucions de reclutament, però fou impossible orientar aquest poder popular cap a operacions tàctiques coordinades.

Madrid fou l'objectiu principal dels dos bàndols: els revoltats per ocupar-lo i els republicans per defensar-lo. Alguns oficials republicans de Madrid van dirigir grups de soldats, guàrdies i milicians als ports de la serra de Guadarrama, que eren el pas obligat de les tropes rebels en marxa cap a la capital. En intentar travessar el serrat, els homes de Mola toparen amb els republicans que els esperaven; cap dels dos bàndols no va

⁷⁶ *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939*; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana, pàg. 213

resultat triomfador, però els rebals van quedar aturats i el front va establir-se al nord de Madrid.

A Catalunya, el govern de la Generalitat havia vençut la revolta militar, però de la mateixa manera, havia perdut el poder. El 20 de juliol, Companys va convocar els partits del Front d'Esquerres, i també la CNT i la FAI, per buscar una solució a la governabilitat. El resultat d'això fou la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, format per representants de la CNT, FAI, UGT ERC, USC, Acció Catalana Republicana, la Unió de Rabassaires i el POUM. El cenetista Joan Garcia Oliver, que era l'autor del projecte, aconseguí controlar el Comitè Central, i la posterior creació de comitès locals va establir una xarxa de poder paral·lela a la Generalitat i als ajuntaments.

Pierre Vilar destaca que la originalitat de Catalunya, que la guerra faria cèlebre, era del manteniment d'una poderosa central anarcosindicalista, la CNT, un fet molt estrany a Europa en aquell moment. Durant la República la CNT comptava amb més d'1'5 milions d'afiliats, de manera que amb una sola ordre, aquesta organització sindical podia paraitzar Barcelona i qualsevol mobilització política a la ciutat (com per exemple la vaga del 6 d'octubre de 1934). L'anarquisme català tenia al capdavant fortes personalitats que exercien de líders, com Durruti, García Oliver, els Acaso, Frederica Capmany, etc. i tindria un pes molt rellevant a Catalunya durant la Guerra⁷⁷.

12. LA GUERRA CIVIL AL TERRITORI

La Guerra Civil va tenir aspectes semblants arreu del territori català, però a la vegada cada població, cada comarca i cada regió la visqueren d'una manera intensa i diferent. De la mateixa manera, el context econòmic, social i polític de cadascuna de les poblacions catalanes va influir a l'hora de viure i patir la guerra.

El dia 21 de juliol la Generalitat intentà formar un exèrcit català mitjançant tres decrets que nomenaven Lluís Prunés comissari de Defensa, i creaven unes milícies ciutadanes a les ordres del comandant Pérez Farràs. Els anarquistes reaccionaren immediatament i el Comitè de Milícies, com a alternativa, començà a formar una columna de milicians i obrí centres de reclutament, amb l'objectiu de nodrir noves columnes, que s'organitzarien en centúries, amb un comandament polític i un altre de militar, anomenat tècnic. La crida per a anar contra els feixistes d'Aragó despertà un gran entusiasme entre els milicians, refiats per la derrota dels militars als carrers de Barcelona. La preponderància anarquista i l'esclat revolucionari els feien creure que començava una nova època i no una guerra civil.

⁷⁷ Pierre Vilar – *La guerra civil espanyola*: <http://historiacontemporanea.sociales.uba.ar/wp-content/uploads/sites/176/2018/07/Pierre-Vilar-La-Guerra-Civil-Espa%C3%B1ola.pdf>

Diverses columnes començaren a sortir de Barcelona el 24 de juliol, esglaonant la partida segons les possibilitats i les iniciatives dels diversos partits. Les columnes catalanes, malgrat sumar entre 15 i 20.000 mil combatents, els faltava disciplina, organització, armes i municions. El 31 de juliol Companys delegà la presidència a Joan Casanovas. El nou govern intentà aglutinar totes les forces del Front d'Esquerres i va augmentar la representació del PSUC. Per tal d'assolir el control de l'exèrcit a Catalunya, creà una Conselleria de Defensa i nomenà conseller el tinent coronel Díaz Sandino, amb l'esperança que pogués aglutinar els militars professionals i les forces militars disperses pel territori català. Els anarquistes s'hi van oposar una altra vegada i obligaren el govern a dimitir.

Casanovas formà un nou govern el 7 d'agost, amb consellers d'ERC, Acció Catalana, Unió de Rabassaires. En no poder crear una força armada de la Generalitat, Companys va patrocinar la formació de milícies del seu partit o d'ideologia semblant. Així, el 28 d'agost va començar l'organització de les columnes catalanistes i de les Milícies Alpines.

El 27 de setembre, en constituir-se el govern Tarradellas amb la participació de totes les forces antifeixistes i de manera simultània el 29 de novembre García Oliver renuncià al càrrec de secretari general del Departament de Defensa de la Generalitat, per passar a ser ministre de Justícia de la República, de manera que les forces anarquistes entraven de ple al cervell de les operacions que havien d'encapçalar l'exèrcit republicà a la victòria.

El 8 de desembre de 1936 un decret del govern creà l'Exèrcit Nacional de Catalunya i l'11 de febrer de 1937, s'acordà la immediata incorporació dels reemplaçaments del 1934 i 1935, i la implantació del comandament únic, coordinat amb l'Estat Major Central del govern de la República.

Un dels problemes més greus, com hem esmentat més amunt, era la manca d'armes i municions. La Generalitat va sol·licitar el trasllat a Barcelona de la Fàbrica Nacional de Cartucheria de Toledo, però el govern central s'hi va negar, i finalment la va traslladar al País Valencià. El 7 d'agost, el govern de la Generalitat creà la Comissió d'Indústries de Guerra amb la finalitat de coordinar diferents empreses metal·lúrgiques, químiques i mecàniques.

Josep Sànchez recull que Flix i Tortosa serien les dos primeres poblacions catalanes bombardejades per l'aviació feixista, per tal d'atemorir i desmoralitzar la població, de la mateixa manera que el territori català començava a convertir-se en la casa d'acollida dels refugiats espanyols. Diversos autors, reunits en un mateix treball per explicar la Guerra Civil al territori, coincideixen en què els constants bombardejos de l'aviació italiana i alemanya sobre la població civil, derrocaren la moral republicana i provocaren milers de desercions. Tal com exposa Josep Rubió, autor d'una brillant crònica de la

Guerra Civil a les Garrigues⁷⁸, “els atacs aeris i bombardejos a la població foren l’aspecte més sinistre i traumatitzant de la rereguarda republicana”⁷⁹. Els bombardejos sobre Barcelona, Granollers, Reus, Tarragona i Lleida foren constants i horrorosos i, afegit al bombardeig a infraestructures tant essencials com les centrals hidroelèctriques, que subministraven energia a tota Catalunya, obriren, per a molts, les portes de l’exili.

Els combats entre anarquistes i la resta de forces polítiques, també van tenir una repercussió especial durant els Fets de Maig de 1937, amb especial incidència a la ciutat comtal però també en altres zones del país. Per exemple, Albert Royo parles sobre els Fets a Lleida, Pere Anguera, a Tarragona i Josep Clara a la regió de Girona. Durant aquests dies forces de la Generalitat i els anarquistes s’enfrontaren per controlar l’edifici de la Telefònica, que tenia una importància vital i estratègica per comunicar ordres militars i directrius executives. El xoc acabà amb centenars de morts i de ferits, però el pitjor de tot fou la bretxa que es creava en el sí de les forces republicanes. Els Fets de Maig escenifiquen la màxima expressió de l’incapacitat de compartir un projecte polític i social basat en la comprensió el respecte mutu.

El 2 d’abril de 1938 les tropes del general Franco ocuparen les primeres posicions a les Terres de l’Ebre i l’entrada de l’exèrcit rebel coincidí amb la supressió de l’Estatut d’Autonomia català. En pocs mesos s’iniciaria l’episodi bèl·lic més decisiu de la Guerra Civil: la Batalla de l’Ebre, que duraria 115 dies fins que l’exèrcit republicà fou aturat i tornà a creuar el riu. Aquesta batalla s’inicià amb l’objectiu de donar moral i esperança, tant a la població civil com a les tropes republicanes. Les conseqüències foren dramàtiques, ja que la destrucció i les represàlies foren molt més nombroses que en cap altre indret. D’aquest conflicte en parlen explícitament tant Josep Sánchez com Pol Galitó, que presenta l’estratègia que seguí Franco per endinsar-se a Catalunya amb les seves tropes.

L’últim indret de Catalunya que ocuparen les forces franquistes fou la demarcació de Girona. David García en relata els darrers dies i informa dels constants bombardejos d’un territori estratègic per a la IIa República durant tota la guerra, ja que per aquest indret arribaven i fluïen preuades remeses d’ajuda i compra des de l’exterior.

La participació de les Brigades Internacionals, de les quals Jordi Martí-Rueda en parla en detall sobre l’experiència de molts dels participants, representaren una de les darreres visions èpiques i romàntiques de la Guerra, ja que ciutadans de totes les edats i de diversos països d’arreu del món, lluitaren contra el feixisme, lluny dels seus països i amb unes condicions d’extrema duresa⁸⁰.

⁷⁸ JOSEP RUBIÓ; *La Guerra Civil a les Garrigues. De la revolució a l’ocupació franquista (1936-1939)*; Lleida, 2011, Pagès Editors.

⁷⁹ ORIOL DUEÑAS; MARTIN I BERBOIS; JOSEP LLUÍS; *La Guerra Civil al territori: Lleida, Tarragona i Girona*; Barcelona, 2017, Generalitat de Catalunya, Memorial Democràtic, pàg. 27

⁸⁰ JORDI MARTÍ-RUEDA; *Brigadistes. Vides per la llibertat*; Barcelona, 2020, Tigre de Paper.

A més, la vida social, econòmica, cultural i política fou devastador, ja que es destruïren tota mena d'infraestructures, comportà l'empobriment de la zona i aparegueren les tensions, retrets i ressentiment entre la població catalana. La derrota de l'exèrcit republicà a l'Ebre va accelerar la fi de la República, que, durant els mesos següents, ja ni presentà batalla i restà a l'espera del fatal desenllaç de Madrid.

13. EL FRACÀS DEL PROJECTE REPUBLICÀ

Manuel Lladonosa i Vall-llebrera exposa que el final de la guerra comportà greus conseqüències humanes i materials. La victòria tingué un caràcter d'anorreament republicà i de revenja d'aquella revolució social que els nuclis més radicals havien assajat a Catalunya durant la guerra. D'aquesta manera, l'aparell repressiu franquista, militar i civil, es posà en marxa de manera immediata i segà vides, empresonà, imposà sancions i confiscà béns amb tota una sèrie d'organismes que culminaren amb les disposicions de la Llei de responsabilitats polítiques de febrer de 1939 i la constitució del Tribunal de Responsabilitats Polítiques. 149

També es donaven altres formes de socialització de la violència repressiva, en particular als pobles, com les que patiren les vídues o filles republicanes en diverses manifestacions de la vida quotidiana. No obstant, si bé Catalunya va sortir derrotada de la guerra pel que fa a les seves institucions i llibertat d'expressió cultural, cal dir que una part dels catalans no se sentiren identificats amb el model de país que lluitaven en el bàndol republicà, sinó que sse sentiren maltractats ja fos per la persecució religiosa, les col·lectivitzacions o la cultura revolucionària d'anarquistes i marxistes de les diverses tendències. 156

Tal com explica Àngel Duarte, la fusió entre republicanisme i nacionalisme, es veié distorsionada per les exigències de la guerra i les desavinences sobre com s'havia de conduir la política un cop iniciat el conflicte. A Catalunya, els ideals de polítics com Casanovas o Gassol xocaren amb els de Companys i Tarradellas, ja que els primeres eren contraris als pactes amb la CNT-FAI, i exigien retenir el major grau d'autonomia possible en relació amb els poders centrals de la República.

La guerra féu molt difícil l'estabilitat social, i la indiferència cap a la vida política o cap al conflicte, ben aviat es feu pràcticament impossible. És per això que molts republicans catalanistes, tal com exposa Joan Sagués, organitzaren les seves pròpies unitats de milicians i fins i tot les dones, moltes de les quals d'ERC, participaren a l'avantguarda de les plataformes antifeixistes. Els incentius a la mobilització i a l'acció col·lectiva, beneficiaven els bàndols més radicals, de manera que els republicans es veieren desbordats arreu de la zona dominada pels *rojos*, en què la repressió contra els franquistes es féu notable. A tot aquest caos se li suma el fet que en encetar-se el conflicte, molts militants de partits republicans passen a engrandir les files de

plataformes marxistes com el POUM o el PSUC, que adoptaren certs ideals prosoviètics i revolucionaris.

Un altre factor que afeblí el pes del perfil més tradicional republicà fou la deriva nacionalista d'una part dels elements republicans que el 1931 havien format part de blocs i partits republicans i que, arran dels fets d'Octubre de 1934, reactivaren Estat Català i insistiren fins al darrer moment a Companys a proclamar la independència i declarar la neutralitat de Catalunya en una guerra de caràcter únicament espanyol. A més a més, els cops rebuts pels poders autònoms, afegits als fets de maig de 1937, deixaven sense marge de maniobra al sector liderat per Companys i Tarradellas.

A tots aquests incidents interns, el 18 de maig, Juan Negrín substituïa Largo Caballero a la presidència del govern i unes setmanes després, abandonava València per establir-se a Catalunya i convertir-la en el centre neuràlgic de la guerra, de manera que durant els quinze mesos següents es produiria un clima tens i de retrets constants entre els governs català i espanyol. Als malentesos entre els dos governs s'anaven afegint els desastres militars, de manera que cada vegada quedava més al descobert quin seria el final del projecte republicà.

Duarte també ens parla sobre un dels darrers grans àmbits en què la iniciativa autònoma del republicanisme català posà de manifest: la preservació del patrimoni històric i artístic. Si en temps de revolució el govern de la Generalitat procurà evitar que les malvestats afectessin els béns culturals heretats del passat, ara, amb l'arribada de la guerra i la possible ocupació, calia gestionar, des de la Comissaria General de Museus de Catalunya, la tutela d'un patrimoni que s'associava a la nació i a la seva gent.

Finalment, cal remarcar que, els darrers mesos de guerra, Catalunya, tal com afirma Rovira i Virgili, es trobà entre dos focs: els que l'atacaren des de l'exterior i els republicans forasters que volgueren manar a la casa dels catalans. En tot cas, la majoria de republicans continuaren, fins al darrer moment, recolzant el projecte catalanista amb el d'una Espanya democràtica que combatia la sublevació.

CONCLUSIONS

En la introducció d'aquest treball he explicat que els meus objectius eren en primer lloc, realitzar una recerca bibliogràfica sobre la historiografia més interessant sobre el període de la Segona República a Catalunya i, en segon lloc, argumentar, a partir de tota aquesta informació quines foren les causes que portaren a la davallada del projecte republicà.

Tot i que desconèixer el període republicà és pràcticament impossible, he de confessar que els meus coneixements sobre certs aspectes eren exigus. Així doncs, desconeixia per complet els resultats de les eleccions en diverses localitats estudiades, el comportament electoral que es mantenia a les poblacions en termes generals, el caciquisme encara present en algunes zones, els càrrecs que ocuparen personalitats destacades del govern o de la Generalitat i d'altres institucions, bona part de la biografia dels presidents Macià i Companys, etc.

Repasada gran part de la historiografia més destacada sobre aquest període he arribat a la conclusió doncs, que la fallida del projecte republicà fou causada pels motius que exposaré a continuació. Cal dir que són diverses les causes que expliquen la desfeta dels republicans. En primer lloc, i com plantejava en la meva hipòtesi, la causa que considero que tingué més pes en el si dels fonaments republicans, fou la desunió interior que patiren partits, sindicats i personalitats destacades del projecte. Dins d'aquest primer punt, cal assenyalar els resultats d'algunes poblacions en les quals mai foren vencedors ni els partits republicans ni tan sols els partits d'esquerra, de manera que consolidar una República amb tants dissidents per la via democràtica, era una tasca realment complicada. D'altra banda, les necessitats de la població anaven canviant, per la qual cosa el seu vot tampoc fou sempre el mateix. D'aquest fenomen parla Conxita Mir quan manifesta que no és possible definir un comportament electoral i d'orientació ideològica per a tota una província i ni tan sols per a una comarca. El comportament electoral no pot sustentar-se en una tradició de vot, segons que les seves característiques tinguin o no tinguin persistència al llarg d'una època històrica. Es fa difícil parlar de tradició de vot en un país en què els períodes democràtics han estat epílegs d'una dictadura i pròlegs de la següent. La mateixa autora però, exposa que algunes eleccions de la Restauració que gaudiren d'escrutinis falsejats, aparegueren de nou en algunes zones durant el període republicà. Aquesta constatació, afirma Conxita Mir, era important per tal de determinar fins a quin punt el comportament electoral canviava al mateix ritme que els esdeveniments polítics, o, per contra, els sobrepassava i, per damunt d'ells, els consolidava.

En segon lloc, si la desunió entre la població catalana era palpable i la tensió entre partits innegable, la relació entre el govern de la Generalitat i el govern central de Madrid fou devastadora per als interessos catalans. Crec que el primer moment de tensió entre tots dos governs arriba amb l'aprovació de l'Estatut de Núria, en què el govern republicà central tomba els anhels d'autonomia i llibertat i denega diverses

competències a la Generalitat que mesos abans, en el pacte de Sant Sebastià, s'havia compromès a acceptar. Un altre moment clau foren els Fets d'Octubre de 1934, àmpliament explicats en el treball, que provocaren la liquidació de tots els governs d'esquerres d'arreu de Catalunya i l'empresonament de tots els seus dirigents, a banda de l'entrada de les dretes a tots els ajuntaments i consistoris. Finalment, després del cop d'estat i en plena Guerra Civil, el fet que Juan Negrín assumís tot el poder, a més d'abolir totes les competències de la Generalitat que era la veritable coneixedora de la realitat catalana durant el conflicte, resultà fatal per als interessos catalans.

Durant la Guerra, les diferents visions i opinions sobre com afrontar el conflicte, portaren als tràgics fets de Maig de 1937, quan les forces d'ordre públic de la Generalitat i militants del PSUC, UGT i Estat Català s'enfrontaren a militants anarquistes de la CNT, FAI i als comunistes del POUM. Aquesta guerra interna, acabà de debilitar les forces d'esquerra i crec que fou el darrer sospir d'esperança republicana.

Per a Àngel Duarte, una de les qüestions més debatudes en les anàlisis històriques sobre la Guerra Civil és esbrinar si el republicanisme aconseguí de retenir el liderat social i el control sobre els esdeveniments, o bé, si aquest projecte es va veure depassat o fins i tot anul·lat per l'emergència alternativa d'altres cultures amb major sintonia i capacitat de resposta a les noves antinòmies que emmarcaven el conflicte polític del moment: feixisme/antifeixisme, revolució/reacció. Si bé és cert que la derrota, des d'un bon principi, era pràcticament inevitable, coincideixo amb l'autor quan exposa que ERC, com a força dipositària, entre d'altres valors del republicanisme històric, conservà, al llarg de tot el període, un paper central. No deixà mai de fer-se present en la societat a través del control sobre els aparells oficials de propaganda i radiodifusió. I, a les nombroses viles i ciutats on retingué la direcció del municipi intentà de posar ordre i, en general, d'esmorterir la violència social que es desfermà. Malgrat tot, ERC hagué de fer, d'acord amb la situació en què es trobava el país, un gran esforç d'adaptació ideològica. Un esforç que anà més enllà del republicanisme organitzat en part, de manera que els ideals republicans s'anaren afeblint per donar lloc a un procés de calma i entesa entre catalans.

Malgrat la participació de les Brigades Internacionals i els minsos suports que rebé la República per part de l'URSS o Mèxic, la manca d'ajuda externa fou un altre aspecte cabdal en el resultat del conflicte, que va acabar provocant l'isolament de la Catalunya republicana. Així doncs, ben aviat la zona republicana es quedà sense armament, municions ni vehicles militars, mentre que l'exèrcit franquista, amb el suport dels exèrcits del Marroc i d'Itàlia i l'aviació d'Alemanya, van minar a poc a poc tota esperança. Els bombardejos constants a la població civil per part de l'aviació del bàndol sublevat aconseguiren atemorir la ciutadania i diversos dirigents, cosa que incentivà el desig que el final del conflicte bèl·lic arribés al més aviat possible.

La fi de la Guerra i la posterior repressió franquista donà lloc a l'empresonament, a la persecució o a l'assassinat de desenes de milers de persones, entre les quals es troben

personatges destacats en aquest treball com Lluís Companys o Domènec Puigredon. La dictadura va recórrer al llarg de tota la seva existència, fins al 1976, a mètodes antidemocràtics totalment contraris als valors que es predicaven des del sector republicà.

Pel que fa a la ideologia republicana, malgrat l'intent de mantenir viva la flama des de l'exili i la clandestinitat, les discrepàncies seguiren existint, de manera que la recuperació de la força que s'aconseguí el 1931, mai més es tornaria a produir. Com afirmà el periodista Avel·lí Artís i Gener, cada partit va fer la seva, portant el recompte de morts i d'exiliats i de cap de les maneres membres d'ARC o ERC, comunistes, llibertaris o socialistes, no volgueren veure's inclosos en un col·lectiu "rival". Les divergències ideològiques doncs, tornaren a fer-se plausibles, i, sent una de les principals causes que portaren a la davallada del projecte republicà, esdevindrien, un cop finalitzada la guerra, els motius principals per què mai més es tornés a apostar en política per una República.

Els nacionalistes catalans, a més, decidiren donar per tancada la col·laboració amb el republicanisme històric, de manera que la militància interior quedà completament delmada. En paraules de Pi i Sunyer es tornava a un estadi *premacianista* en què el catalanisme polític se situava en una fase en la qual reivindicacions proletàries i populars anaven per un costat i les aspiracions nacionals per un altre. I encara segons el mateix Pi, separar el tronc nacional de les arrels republicanes significava assecar l'arbre esponerós que havia florit al llarg dels anys trenta.

M'agradaria finalitzar aquest darrer episodi del treball amb el Memoràndum del Govern de Catalunya signat l'11 de maig de 1945 a París per Josep Irla, aleshores President de la Generalitat, en què s'hi podia llegir: "El poble de Catalunya és profundament republicà. N'ha donat proves en la seva adhesió constructora a aquella esperança provocada per la proclamació de la República el 1931 i l'epopeia tràgica que fou, el 1936, assaig general de la destrucció d'Europa". Ara bé, a continuació assegura que, "abans i tot d'aqueixes manifestacions, que compartiren amb tot el poble espanyol, els catalans ja cercaven en llur esperit, des de fa segles, el sentiment liberal i democràtic". Per això mateix, la proclamació de la Segona República el 1931 "no havia estat, per a ells, una innovació sinó el descabdellament lògic i natural de les seves tradicions més benvolgudes". Sempre que els catalans s'havien oposat als reis absoluts havien donat lloc a repúbliques transitòries. D'altra banda, tant el 1873 com el 1931, les institucions republicanes del conjunt d'Espanya haurien comptat amb la presència de les més notables personalitats catalanes. L'altra cara de la mateixa moneda era "l'odi fatal contra un poble" que mostraren al llarg del temps els caps de la reacció espanyola; l'exemple més recent, Franco. En acabar la Segona Guerra Mundial, allò que alimenta l'esperit republicà dels catalans fou d'una banda, la llengua pròpia i de l'altra, l'economia industrialitzada. La primera, signe indiscutible d'identitat, és instrument de cohesió i d'obertura al món. La segona és "acobladora de població activa i difusora de considerable prosperitat". Per tot plegat, com desenvoluparà el memoràndum, la

dominació franquista a Catalunya procurà l'aniquilació tant de l'autonomia política com de la cultura i de l'economia catalanes.

BIBLIOGRAFIA

AISA FERRAN; l'Ajuntament de Barcelona. República, guerra i revolució (1931-1939); Barcelona, 2009, Ed: Base.

ÀNGEL DUARTE; Història del republicanisme a Catalunya; Lleida, 2004, Pagès Editors.

CARLES CARDÓ; La moral de la derrota i altres assaigs; Barcelona, 1959, Ariel.

CONXITA MIR; Lleida (1890-1936) Caciquisme polític i lluita electoral; Barcelona, 1985, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ENRIC PUJOL; El somni republicà. El republicanisme a les Comarques Gironines 1900-1936; Barcelona, 2009, Viena Edicions.

GLÒRIA COMA; Tàrrrega a la Segona República; Lleida, 1992, Pagès Editors.

Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. De la gran esperança a la gran ensulsiada, 1930-1939; Barcelona, 1999, Enciclopèdia catalana.

JAUME BARRULL; Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936); Lleida, 1986, Col·lecció Clio.

JOAN B. CULLA; Esquerra Republicana de Catalunya. 1931-2012. Una història política; Barcelona, 2013, Editorial La Campana.

JORDI PLA; Cultura i societat a Figueres, 1900-1936; Figueres, 1999, Ed: Imatge

JORDI SODEVILA; L'alcalde de Cervera afusellat. Domènec Puigredon (1874-1939). El republicanisme cerverí de la Restauració a la República; Lleida, 2010, Pagès Editors.

JOSEP Ma ÁLVAREZ PALLÁS; Lérida bajo la horda; Lleida, 1941, Imprenta Provincial.

JOSEP RUBIÓ; La Guerra Civil a les Garrigues. De la revolució a l'ocupació franquista (1936-1939); Lleida, 2011, Pagès Editors.

JOSEP SÁNCHEZ; El republicanisme a les terres de l'Ebre; Barcelona, 2007, Fundació Irla.

Lluís Companys, president de Catalunya. Biografia humana i política; Barcelona, 2006, Enciclopèdia Catalana.

MANUEL VALLS; El 6 d'Octubre a Catalunya; Barcelona, 1970, Editorial Pòrtic.

MARC MACIÀ; Del republicanisme a l'independentisme; Juneda, 2017; Editorial Fonoll.

ORIOI DUEÑAS I JOSEP LLUÍS MARTÍN; La Guerra Civil al territori. Lleida, Tarragona i Girona; Barcelona, 2017, Generalitat de Catalunya.

ORIOI DUEÑAS; MARTIN I BERBOIS; JOSEP LLUÍS; La Guerra Civil al territori: Lleida, Tarragona i Girona; Barcelona, 2017, Generalitat de Catalunya, Memorial Democràtic.

RAMON ARNABAT; ÒSCAR JANÉ; CARLES SANTACANA; La Segona República. Balanç historiogràfic des dels estudis locals; Barcelona, 2019, Editorial Afers.

WEBGRAFIA

DAMIÀ DEL CLOT (2017) “El Republicanisme català, de les arrels teòriques a una visió del present”; Consultat el 03-02-2021; Disponible en línia a: <https://www.icps.cat/archivos/Workingpapers/wp348.pdf?noga=1>

MARC MACIÀ (2014) “Els fets d’Octubre també aquí”; *Som Garrigues*; Consultat el 10-01-2021. Disponible en línia a: <https://www.somgarrigues.cat/reportatges/55/els-fets-d-octubre-tambe-aqui?fbclid=IwAR0F92P-OSjOCrVPn7v1EupprAQMeEsbPVCdcMPxplxOkcSYHSw0LFSvThQ>

“Bombardejos a la Granadella i Soleràs” (2014) ; Ràdio les Borges; Consultat el 10-01-2021; Disponible en línia a: <https://www.radiolesborges.cat/informacio/noticies/4836/la-granadella-soleras-recorden-bombardejos-guerra-civil>

ANNA TEIXIDOR (2014); “Proclamació de la Segona República a Figueres”; Dialnet; Consultat el 12-02-2021; Disponible en línia a: <https://www.raco.cat/index.php/AnnalsEmpordanesos/article/view/10.2436-20.8010.01.151/372105>

GERARD RINCÓN I QUIM ESPELT (2009); “Anhels de llibertat: La Segona República a Berga”; *Erol, Revista cultural del Berguedà*; núm 102, pàg. 45-46. Consultat el 15-02-2021; Disponible en línia a: <https://www.raco.cat/index.php/Erol/article/view/201196/307018>

JOSEP RECANENS (2019); “La Segona República a la Conca de Barberà i els partits polítics (1931-1936)”; *Podall* 8; Consultat el 15-02-2021; Disponible en línia a: <file:///C:/Users/USUARI/Downloads/Dialnet-LaSegonaRepublicaALaConcaDeBarberaIElsPartitsPolit-7060257.pdf>

RAMON RAMON (2016); “Segona República, Guerra Civil i primer franquisme a la Segarra”; Dialnet; Consultat el 10-02-21; Disponible en línia a: <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/103187/1/628391.pdf>

RAIMON SOLER (2013); “Les eleccions municipals de 1934 a la Segarra”; *Miscel·lània Cerverina*, núm. 22, pàg. 85-124; Consultat el 14-02-2021; Disponible en línia a: <https://www.raco.cat/index.php/MiscellaniaCerverina/article/view/270366/372001>

ISRAEL CALVACHE (1999); “ERC i la vida política al Vallès Oriental durant la Segona República”; Ponències anuari del centre d’estudis de Granollers; Consultat el 24-02-2021; Disponible en línia a: <https://www.raco.cat/index.php/Ponencies/article/view/70431/86537>

GILCERIO SÁNCHEZ (2003); “El reformismo republicano y la modernización democrática”; *Pasado y Memoria. Revista de Historia contemporània*; núm. 2, pàg. 17-32. Consultat el 31-02-2021. Disponible en línia a: <file:///C:/Users/USUARI/Downloads/Dialnet-ElReformismoRepublicanoYLaModernizacionDemocratica-750194.pdf>

JOSEP FONTANA (2001); “La Segona República espanyola”; Dialnet; Consultat el 3-03-2021; Disponible en línia a: <file:///C:/Users/USUARI/Downloads/Article+Josep+Fontana.pdf>

MANEL LÓPEZ (2014); “Els fets del Sis d’Octubre”; *El Punt Avui*; Consultat el 12-03-2021; Disponible en línia a: <https://www.elpuntavui.cat/article/3-politica/17-politica/782540-els-fets-del-sis-doctubre.html>

PIERRE VILAR (1986); “La guerra civil espanyola” Consultat el 16-04-2021; Disponible en línia a: <http://historiacontemporanea.socials.uba.ar/wp-content/uploads/sites/176/2018/07/Pierre-Vilar-La-Guerra-Civil-Espa%C3%B1ola.pdf>

JOSEP CLARA (1994); “Girona, revolta urbana i resistència fugaç”; *Plecs d’Història Local*, núm. 54; Consultat el 24-02-2021; Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Plecs/article/view/280638/368320>

AGUSTÍ BARRERA (1998); “El Sis d’Octubre de 1934 a Arenys de Munt”; Dialnet; Consultat el 24-02-2021; Disponible en línia a: <https://www.raco.cat/index.php/SessioEstudisMataronins/article/view/113451/233405>

RAMON ARNABAT (1999) “El Sis d’Octubre a l’Alt Penedès. Un episodi de la lluita social al camp” Consultat el 12-02-2021; Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Plecs/article/view/280640/368322>

JOAN RADRESSA (2000); “Els fets del Sis d’Octubre a Torroella de Montgrí”; Consultat el 13-03-2021; Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/LlibreFestaMajor/article/view/186838/281030>

JORDI SARDANS, PERE GASOL (1999); “Els fets d’Octubre a Manresa”; Consultat el 13-03-2021; Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Dovella/article/view/20048/321404>

FRANCESC ITARTE (1994); “Els fets d’Octubre de 1934”; *Rails*; núm 1. Consultat el 12-03-2021; Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Rails/article/view/26610/26445>

JOSEP CASANOVAS (2006); “La història de la Segona República a Osona”; *Ausa*, volum 23; Consultat el 03-03-2021; disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/55465/64604>

ALBERT BALCELLS (2015); “La immigració i la política catalana durant la Segona República”; Consultat el 24-02-2021; Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/Cercles/article/view/298910/388176>

JOSEP FONTANA (2003); “Recuperar la història de la Segona República”; Consultat el 24-02-2021; Disponible a: <https://ddd.uab.cat/pub/hmic/16964403n1/16964403n1p147.pdf>

GILCERIO SÁNCHEZ (2003); “El reformismo republicano y la modernización democrática”; *Pasado y memoria. Revista de Historia Contemporanea* ; núm. 2, pàg. 17-32; Consultat el 28-02-2021; Disponible a: <file:///C:/Users/USUARI/Downloads/Dialnet-ElReformismoRepublicanoYLaModernizacionDemocratica-750194.pdf>

75 anys de la IIa República Espanyola; Consultat el 13-03-2021; Disponible en línia a: https://books.google.es/books?id=yRHDAgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=es&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

JOAN SERRALLONGA (2008); “El republicanisme català subjectat a les qüestions concretes. Una nota sobre l’obra de govern de la Generalitat de Catalunya, 1931-1939”;

Consultat el 24-02-2021; Disponible en línia a:
<https://ddd.uab.cat/pub/rep/18861970v2/18861970v2a2.pdf>

DAMIÀ DEL CLOT (2017); “El republicanisme català: de les arrels teòriques a una visió del present”; Consultat el 28-02-2021; Disponible en línia a:
<https://www.icps.cat/archivos/Workingpapers/wp348.pdf?noga=1>

ANNA TEIXIDOR (2013); “Josep Puig Pujades, líder del republicanisme empordanès”; Consultat el 25-05-2021; Disponible en línia a: https://irla.cat/wp-content/uploads/2019/12/puig_pujades_free.pdf

ALBERT ROYO (2021); “Els Fets de Maig de 1937 a Lleida”, *Shikar*, núm. 1, pàg. 55-59; Consultat el 20-05-2021; Disponible en línia a:
<https://raco.cat/index.php/Shikar/article/view/295432/384100>

PERE ANGUERA (1989); “Els Fets de Maig de 1937 al Camp de Tarragona”; Consultat el 20-05-2021; Disponible a:
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3027979>

JOSEP CLARA (1986); “Els Fets de Maig de 1937 a la regió de Girona”; *Revista de Girona*; núm. 116; pàg. 33-37; Consultat el 20-05-2021; Disponible a:
<https://www.raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/85471/110476>